

Міністерство освіти та науки України
Національний університет “Острозька академія”
Факультет політико-інформаційного менеджменту
Кафедра документознавства та інформаційної діяльності

ЗАТВЕРДЖЕНО

на засіданні кафедри документознавства
та інформаційної діяльності

(протокол № ___ від «___» _____ 2020 р.)

Завідувач кафедри документознавства та
інформаційної діяльності

_____ к. і.н., доц. Г.В. Охріменко

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему: «Образ спецслужб в інформаційному просторі України»

Виконала студентка 6 курсу, групи МІнс-61
напряму підготовки 029,
спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»

Корнійчук Маргарита Валеріївна

Керівник – кандидат наук з державного
управління, старший викладач

Бондар Віталій Дмитрович

Рецензент – кандидат філологічних наук

Годунок Зоряна Валентинівна

Острог, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕНЬ ОБРАЗУ ВІТЧИЗНЯНИХ СПЕЦСЛУЖБ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ	7
1.1. Історичний аспект досліджень спецслужб вітчизняними науковцями	7
1.2. Понятійно-категорійний апарат дослідження	14
1.3. Специфіка діяльності спецслужб в сучасній Україні	23
Висновки до 1 розділу	32
РОЗДІЛ II. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОБРАЗУ ЯК ОДНА ІЗ СКЛАДОВИХ ІМІДЖЕВОЇ ПОЛІТИКИ СПЕЦСЛУЖБ УКРАЇНИ	34
2.1. Частотний аналіз як спосіб відстежити помітність спецслужб в інформаційному просторі країни	34
2.2. Простеження образу спецслужб з допомогою моніторингу інформаційного простору України	44
2.3. Взаємодія спецслужб зі ЗМІ як один із чинників формування їх образу	53
Висновки до 2 розділу	57
РОЗДІЛ III. РЕКОМЕНДАЦІЇ З УДОСКОНАЛЕННЯ ОБРАЗУ СПЕЦСЛУЖБ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ	59
3.1. Дослідження відношення населення до спецслужб України у контексті висвітленої в ЗМІ інформації	59

3.2. Пропозиції та рекомендації з удосконалення образу спецслужб в інформаційному просторі України	
65	
Висновки до 3 розділу	68
ВИСНОВКИ	
69	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	
.....73	
ДОДАТКИ	
81	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Інформаційні потреби населення з кожним роком змінюються і стають більшими. Так, люди бажають володіти всіма доступними даними, щоб в подальшому робити власні висновки щодо того чи іншого питання. Для того щоб задовольнити вимоги населення у інформації, Держава веде активну політику у сфері медійності і надає відомості, які можуть знаходитись у відкритому доступі. Проте, з моменту опублікування даних, владні органи та підрозділи стають вразливими перед громадськістю, адже на основі висвітленої інформації люди роблять власні висновки щодо їх діяльності. Виникає потреба у побудові такого образу органів влади в інформаційному просторі, який би відповідав їх функціям, обов'язкам та статусу і формував позитивні враження у населення. Інформаційний простір України зараз знаходиться на етапі адаптації до нових вимог суспільства. Гострою стає потреба у поширенні якісного мобільного зв'язку для постійного доступу до мережі Інтернет, при цьому зменшується попит на друковані видання та радіо. Інформаційний простір зараз своїм функціонуванням підтверджує існування будь-якого виду інформації, для нього не притаманні такі обмеження як велика відстань, кордони, різні мови, як, наприклад, для фізичного простору. Тому його наповнення відбувається в певній мірі неконтрольовано.

Збільшення кількості інформації призводить до того, що вона стає хаотичною і не завжди правдивою. В такому ритмі важливо підтримувати сформований попередньо образ і намагатись його удосконалити. Однак, якщо іншим владним структурам це зробити не так важко, то для спецслужб виникає ряд проблем. Насамперед, пов'язаних з дотриманням таємності у їх роботі, адже через це великий масив інформації залишається всередині. Тому постає питання як спецслужбам сформувати позитивний образ, якщо немає можливості в повній мірі наповнювати інформаційний простір згадками.

Увага надається і тому, що спецслужби в Україні мають свою структуру і поділені на окремі підрозділи, які різняться за своїми функціями та обов'язками. Тому сформувати колективний образ стає важче, оскільки кожен окремий підрозділ працює на створенням власного іміджу. Висвітлення інформації про спецслужби також відбувається окремо по кожному підрозділу. На фоні цього сформувати загальний колективний образ важче, адже люди часто навіть не знають про існування різних видів спецслужб в Україні і позиціонують її як один орган.

Окрема проблема постає в тому, що науковцями дана тема не повністю досліджена, тому для отримання актуальних даних потрібно вдаватись до проведення практичних досліджень, на основі яких варто сформувати власне бачення та рекомендації для покращення образу спецслужб.

Стан наукової розробленості теми. При проведенні дослідження вагомим значенням набули праці науковців, які досліджували проблематику спецслужби. У цьому контексті важливої уваги заслуговують Я. Антоняк, В. Василичук, М. Волошин, А. Гуз, С. Лясковська, Я. Хміль, які займались дослідженням історичного аспекту формування спецслужб; О. Завадська, В. Данилов, І. Ковальська, О. Долженко, які розвивали тематику образу та іміджу силових структур. М. Яковенко, В. Михальчук, О. Дубас опрацьовували тему інформаційного простору. Також про спецслужби в тій чи іншій мірі писали такі науковці як С. Даниленко, Д. Журавльов, Р. Калюжний, Л. Касьяненко, І. Кердзевадзе, С. Ківалов, Ю. Кізілов, В. Колпаков, Т. Коломоєць, І. Криворучко, О. Кузьменко, І. Лаврінчук, О. Линдюк, Т. Мацелик, Р. Мельник. Також опрацьовувались закони України, розпорядження та постанови, щоб максимально дослідити тему.

Мета дослідження: вивчити особливості виокремлення образу спецслужб в інформаційному просторі України.

Дослідницькими завданнями є:

- простежити історичний аспект становлення спецслужб в Україні;

- здійснити понятійно- категорійне дослідження і сформуванати визначення понять “спецслужби”, “образ” та “інформаційний простір”;
- розглянути специфіку діяльності спецслужб в сучасній Україні;
- провести моніторинг інформаційного простору України на предмет присутності в ньому згадок про спецслужби, а також визначити взаємодію спецслужб зі ЗМІ;
- прослідкувати як формується образ спецслужб та на основі чого;
- визначити відношення суспільства до спецслужб України та надати рекомендації щодо покращення стану виокремлення їх образу в інформаційному просторі.

Об’єктом дослідження є спецслужби в інформаційному просторі.

Предмет дослідження є особливості образу спецслужб в інформаційному просторі України.

Методи дослідження. Для розуміння образу спецслужб в інформаційному просторі з різних сторін основним методологічним підходом є комплексний, який опирається на принципи системного і аспектного. Методологічну основу склали загальнонаукові методи: аналіз (для поглиблення знань про спецслужби та історію їх становлення), дедукція (аналіз інформаційного простору в загальному, а потім на предмет висвітлення в ньому інформації про спецслужби), конкретизація, узагальнення та аргументація (для написання висновків). Спеціальні методи: частотний аналіз (щоб відстежити помітність спецслужб в інформаційному просторі), визначення індексу медіалоюльності та тональності заголовків (для простеження загального емоційного тону повідомлень про спецслужби), визначення індексу включеності (для визначення рівня залученості користувачів в соціальних мережах та їх реакції), анкетування (для визначення відношення громадян до спецслужб України).

Хронологічні рамки дослідження з 21 травня 2019 р. по 31 жовтня 2020 р. Для отримання актуальних даних про спецслужби аналізу піддався період каденції теперішнього президента України Володимира Зеленського.

Географічний аспект дослідження. Оскільки відбувалось визначення образу спецслужб саме в українському інформаційному просторі, то до уваги бралась інформація з українських традиційних ЗМІ та соціальних мереж.

Наукова значущість роботи. Проаналізовано тему спецслужб та окремо їхнього образу, яка ще не повністю досліджена на даний період. На основі використаних практичних методів дослідження було сформовано образ спецслужб в інформаційному просторі України. Було досліджено, що образ наряду залежить від тональності повідомлення про даний орган. Зважаючи на специфіку роботи спецслужб та кількість висвітленої інформації у ЗМІ, їх образ є більшою мірою нейтральний.

Практична значущість роботи полягає у тому, що результати дослідження можуть бути використані для написання наукових есе та робіт про формування образу спецслужб та подальшого розкриття цієї теми. Результати показують, який образ є на момент дослідження. Оскільки в державі постійно відбуваються зміни за усіх рівнях, образ спецслужб від цього буде теж змінюватись. Тому в подальшому науковці зможуть використовувати дану інформацію для порівняння.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури і додатків. У першому теоретичному розділі досліджувався історичний аспект становлення спецслужб, а також їх сучасний стан; формувалася понятійно-категорійний апарат дослідження. Другий розділ полягав у проведенні практичного дослідження (на основі спеціальних методів визначався образ спецслужб). У третьому розділі визначалось відношення опитуваних громадян до спецслужб і надавались рекомендації щодо покращення образу даного органу).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕНЬ ОБРАЗУ ВІТЧИЗНЯНИХ СПЕЦСЛУЖБ

Для виокремлення образу спецслужб в інформаційному просторі необхідно опрацювати та сформувати теоретичне підґрунтя для подальшого дослідження. Історичний аспект відіграє важливу роль, він показав яким чином відбувалось формування спецслужб в Україні. Через призму часу було проаналізовано сучасний стан діяльності цього органу і специфіку роботи його підрозділів. Визначення та пояснення понять «спецслужби», «образ» та «інформаційний простір» дозволили сформувати уявлення щодо подальшого дослідження.

1.1. Історичний аспект досліджень спецслужб вітчизняними науковцями

Історія становлення спецслужб бере свій початок ще задовго до проголошення незалежності України. Однією із передумов створення спецслужб є утворення після Лютневої революції в 1917 р. Центральної Ради. Її основна мета була боротьба за автономію України в складі тогочасної Росії [3]. Проте, діяльність Центральної Ради на той період можна вважати ще малоефективною в контексті досліджуваної теми. Загалом, відбулось формування розвідувального підрозділу, який працював у контексті збору інформації щодо збройних сил у районі Дону та Кубані. Також цим підрозділом здійснювалася розвідка на території Румунії з метою отримання інформації щодо військового оснащення, налагоджувався агентурний апарат, радіорозвідка, агентурна діяльність військової розвідки та інформаційно-аналітична робота. Почалося і формування системи військового аташату.

За безпосередньої участі таємних спецслужб іноземних військ було здійснено дискредитацію Центральної Ради, яка проіснувавши тринадцять з половиною місяців, зазнала поразки. 29 квітня 1918 р. на Конгресі у Києві прийнято рішення про встановлення влади у формі Гетьманату. Таким чином, було вирішено запровадити нову назву країни – Українська Держава [3]. На той момент, гетьманом було обрано генерала Павла Скоропадського, який розпочинав створення власних силових структур. І період правління Скоропадського вважається найбільш результативним етапом української національної революції 1917-1921 рр. Гетьман використовував кадровий потенціал колишніх царських чиновників, які мали значний досвід у веденні державних справ. Так, за наказом гетьмана було створено Державну варту. Основними функціями її були боротьба з кримінальною злочинністю та виконання контррозвідувальних завдань, протидія особливо небезпечним замахам на державний лад. Вже в складі Державної варту було створено окремі відділи. Одним з них був освідомчий відділ з функціями організації роботи попередження, відвернення і припинення злочинів проти державного ладу й безпеки держави, збору інформації про політичні виступи, страйки, партизансько-повстанський, профспілковий рух, політичні партії та їх функціонерів, настрої населення [15]. У систему освідомчого відділу також були включені зовнішній нагляд («філери») та таємна агентура. На їх базі були створені територіальні органи контррозвідки, органи, що слідкували за безпекою на залізничному транспорті. Безпеку у прикордонній смузі підтримували «прикордонні пункти» і «особливі спостережні пости». Крім цього, було створено розвідувальний відділ як головний орган військової розвідки. Варто зазначити, що вже на той момент, військова розвідка застосовувала технічні засоби, а саме радіоперехоплення і військову авіацію [3].

Проте, численні антигетьманські повстання, постійний розлад в діяльності державних структур призвели до того, що П. Скоропадський у 1918 р. зрікся влади на користь Директорії. За наступні роки було сформовано розгалужену систему органів державної безпеки. Насамперед це пов'язано з

тим, що влада Директорії тривала найдовше за період становлення української державності 1917-1920 рр. За час діяльності Директорії розвідувальна діяльність зберегла напрями, форми та методи збору таємної інформації, притаманні ще спецслужбам Гетьманату. Разом з тим, потенціал окремих її структурних підрозділів був вищим. Значно зросла роль польової розвідки, активно використовувалась бойова авіація. На той час, вищим керівним органом військової розвідки стала Розвідувальна управа, а значну частину конфіденційної інформації отримувала військова дипломатія. Крім цього, було започатковано нову військову контррозвідку для боротьби з агентурою противника на фронті [15].

Наступний етап в становленні спецслужб пов'язаний з розпадом Австро-Угорської імперії, який призвів до того, що представниками громадськості у 1918 р. було створено Національну Раду – вищий орган майбутньої держави. Офіційним законом було визначено її назву, а саме Західноукраїнська Народна Республіка [15]. Вже з цього періоду почали створюватись власні збройні сили, які надалі переросли в Українську галицьку армію, а також українські спецслужби. Загалом, структура військової розвідки цієї армії містила розвідувальний відділ, відповідні підрозділи штабів корпусів і бригад, агентурну мережу та відділи польової розвідки. Та, попри значні зрушення в організаційному плані, налагодити комунікацію між Українською Народною Республікою та Західноукраїнською Народною Республікою не вдалося і було втрачено можливість обміну розвідувальною інформацією та проведенням спільних контррозвідувальних заходів.

Проведений аналіз свідчить про наявність певних закономірностей створення та функціонування спеціальних спецслужб доби Української революції 1917-1921 рр. Зародження українських спецслужб прийшлося на доволі складний і суперечливий період історії України. Але українці показали свою здатність до глибоко патріотичної усвідомленої боротьби за національну ідею, задля якої були готові на самопожертву.

Продовжуючи дослідження етапів становлення спецслужб, важливою також була їх діяльність у ХХ столітті, коли Західноукраїнська народна республіка та Українська народна республіка, перебуваючи в екзилі (вигнанні), боролись за національну цілісність та збереження території. Важливе місце в дослідженні будь-якої наукової проблеми відіграють архівні джерела, без використання яких неможливо відтворити цілісну та об'єктивну картину розвитку подій [31]. Найповніший джерелознавчий аналіз матеріалів з даного періоду історії спецслужб міститься у невеликій кількості наукових публікацій їх дослідження. Серед них виділяються праці Т.Вронської, В.Сідака, І.Срібняка та ін. авторів. На жаль, відкриті архіви України не містять серйозних узагальнюючих документів (наказів, звітів, довідок, штатних розкладів), які б пролили світло на діяльність розвідки та контррозвідки екзильного уряду. Оскільки той період тісно пов'язаний з радянськими органами державної безпеки, ознайомлення з даними по спецслужбах, які по факту протидіяли одна одній, дасть змогу визначити загальну ефективність обох.

Найбільш розробленими із документів радянських органів державної безпеки є матеріали кримінальних справ колишніх учасників тих подій. Разом з тим, інформація щодо діяльності розвідки та контррозвідки Державного Центру Української народної республіки в екзилі, що міститься в протоколах допитів, потребує досить критичного аналізу, зважаючи на обставини та умови, за яких вона надавалася. Серед інших документів Всеукраїнської надзвичайної комісії (ВУНК), в яких міститься інформація щодо діяльності національних спецслужб за кордоном, є різні види інформаційних зведень контррозвідувального відділу щодо роботи за напрямками, зокрема проти «петлюрівців», «української еміграції» [31]. У цих документах через викриття дійсних чи уявних «контрреволюційних організацій» (в документах вони позначаються назвами справ оперативної розробки) не лише згадуються прізвища та псевдоніми, а й визначаються методи та засоби діяльності еміграційної спецслужби та радянських органів держбезпеки, які їм протидіяли. Найбільш ефективною оперативною розробкою, здійсненою у 20 рр. минулого століття, стала відома

широкому колу науковців «гра» Державного політичного управління щодо виведення з-за кордону відомого ватажка Партизансько-повстанського штабу Г. Тютюнника [31]. Водночас поза увагою дослідників поки що залишаються матеріали Іноземного відділу радянської зовнішньої розвідки.

У роки громадянського протистояння актуалізувалася робота з перекидання агентури у сусідні держави для з'ясування планів Антанти та емігрантських угруповань. Оскільки 1920-1922 рр. воєнки УНР знаходилися в різних таборах Європи, серед них активно працювала агентура ВУНК-ДПУ, виявляючи осіб, причетних до діяльності спецслужб. У разі їх повернення на батьківщину за цими особами встановлювалося зовнішнє спостереження, після чого «їх брали в розробку» для подальшого «використання» [31].

Працювати з документами, що відклалися внаслідок роботи цих підрозділів, дуже важко через брак звичних для дослідників узагальнюючих документів, зокрема нормативних, регламентувальних актів, звітів, аналітичних довідок тощо. Документи, представлені у цих справах, мають різне походження (листування, звіти закордонних агентів, доповіді внутрішньої агентури, узагальнювальні довідки щодо об'єктів обслуговування тощо) [31].

Водночас серед них зустрічаються й унікальні джерела безпосередньо спецслужб екзильного уряду, зокрема особисті картки агентів, що мали право вільного переходу кордону з фотографіями, описом їх зовнішності, особливих прикмет, освітою і навіть зазначенням середовища, серед якого ті працюють, і міст їх перебування на території УСРР [31]. Архівний масив таких документів викликає зацікавлення не лише в контексті заявленої теми, а й через те, що містить первинні оперативні матеріали, на підставі яких складалися узагальнюючі документи (довідки, звіти, пояснення), планувалися та здійснювалися оперативні операції та комбінації.

На сьогодні Україна знаходиться в умовах активного реформування всіх напрямків життєдіяльності суспільства та здійснення вагомих кроків у цьому напрямі. У державі, що гарантує захист прав, свобод та інтересів громадян,

повинна існувати система реагування на актуальні проблеми та виклики сьогодення.

Сучасний етап розбудови національної державності України характеризується складним соціально-політичним та економічним станом розвитку. Зважаючи на це, а також на необхідність подолання терористичної загрози й збереження територіальної цілісності України, особливої важливості набувають проблеми удосконалення правового та організаційного забезпечення протидії терористичній, розвідувально-підривної та іншій протиправній діяльності іноземних спецслужб, окремих організацій, груп та осіб. Безумовно, зазначене, передусім, стосується Служби безпеки України як спеціальної служби, здатної ефективно захищати державний суверенітет, конституційний лад і територіальну цілісність України.

Істотними ознаками оперативної діяльності Служби Безпеки України, що у сукупності становлять її зміст, є:

1. Спеціальна мета – захист безпеки держави, її законних інтересів та прав громадян від реальних і потенційних загроз, що реалізуються шляхом проведення розвідувально-підривної та іншої протиправної діяльності;
2. Об'єктивно існуюча потреба – необхідність створення умов безпечного існування держави, нейтралізації зовнішніх та внутрішніх загроз безпеці держави;
3. Спеціальний суб'єкт її здійснення – уповноважені оперативні підрозділи державного органу, який забезпечує державну безпеку України;
4. Специфічність завдань – негласне виявлення, попередження, припинення реальних і потенційних, зовнішніх та внутрішніх загроз державній безпеці України, передусім розвідувально-підривного та терористичного характеру;
5. Специфічні вимоги до організації процесу – здатність ефективно, своєчасно нейтралізувати загрози державній безпеці України, відвертати настання шкідливих наслідків законним інтересам держави та громадян, усувати причини та умови, що сприяють виникненню таких загроз [34].

З огляду на необхідність концептуального перегляду сутності та змісту діяльності Служби Безпеки України як сучасної спеціальної служби доцільно розглядати нову пропозицію, основоположною засадою якої буде висунута наукова ідея. Ця ідея полягає у розумінні необхідності визначення у теорії та практиці концептуально нового підходу до функціонального призначення національних спеціальних служб у протидії загрозам державній безпеці, а також виокремлення на законодавчому та організаційному рівнях діяльності спеціальних служб, сутнісні ознаки якої принципово відрізнятимуть останні від правоохоронних органів [37].

Зараз існує ряд спеціальних видів діяльності спецслужб України, що регулюються чинним законодавством, сутність яких полягає у відверненні реальних та потенційних загроз державній безпеці шляхом конспіративного використання системи спеціальних засобів, методів. Їм потрібно застосовувати адекватну наявним загрозам систему протидії злочинним посяганням іноземних спеціальних служб, окремих організацій, груп та осіб на державну безпеку України, що досягається проведенням уповноваженими підрозділами Служби оперативної діяльності.

З метою формулювання розуміння єдиного підходу до визначення сутності та змісту оперативної діяльності спецслужб її слід розуміти як негласну діяльність, що здійснюється уповноваженими оперативними підрозділами Служби шляхом реалізації наданих їм положеннями чинного законодавства прав, спрямовану на виявлення, попередження та припинення розвідувально-підривної та іншої протиправної діяльності іноземних спеціальних служб, окремих організацій, груп та осіб, а також усунення причин та умов, що сприяють виникненню загроз державній безпеці України [76].

За період свого формування спецслужба та її співробітники пройшли шлях від переосмислення суто розвідувальної діяльності за часів Центральної Ради до налагодження механізму цивільного контролю за діяльністю спецслужби відповідно стандартам НАТО та ЄС в сучасній Україні. Етап становлення спецслужб був нелегким. Період розквіту як за часів правління

гетьмана П. Скоропадського супроводжувався періодом занепаду та концентрації на одному виді діяльності (розвідці, репресіях) за часів КДБ. Але, не дивлячись на пройдені етапи реформування та створення боездатного правоохоронного органу спеціального призначення, якому під силу захистити державний суверенітет та конституційний лад в Україні, необхідно визнати, що існує певне коло проблемних питань. Серед них особливої уваги заслуговують наступні: оновлення законодавчого забезпечення діяльності спецслужби, покращення матеріально-технічної бази та посилення соціального та правового захисту співробітників. Оскільки в Україні зараз відбувається процес інтеграції до європейської спільноти, в рамках сучасного етапу реформування, акцент робиться на європейських зразках організації діяльності спецслужб. Однак, цей процес є ускладненим та повільним в умовах політичної ситуації у світі. Тому важливо звертатись до історичних аспектів формування спецслужб в Україні і перевести їх на сучасні реалії.

1.2. Понятійно-категорійний апарат дослідження

Спецслужби завжди відрізнялись від інших державних структур тим, що зберігали за собою таємничість. Певним чином, вони мали перевагу невтручання у свої дії. Найважче завдання для них – не втратити ефективність роботи, дотримуючись секретності. Вони не розголошують інформацію про свої дії, тому що в іншому випадку, секретні плани розвідки можуть стати відомими громадськості. Дана ситуація призводить до того, що суспільство мало обізнане у теоретичних засадах роботи спецслужб.

В наукових колах досі існують проблеми з чітким окресленням поняття «спецслужби». Так, можна знайти декілька трактувань. В одному випадку, спецслужби розглядаються як поєднання декількох структурних підрозділів, які своєю діяльністю здійснюють контроль за безпекою країни. З іншого боку, спецслужби в більшій мірі пояснюються як розвідувальна діяльність. Це

пов'язано з тим, що в кожній країні робота даного підрозділу різниться за своїми основними функціями та повноваженнями.

На діяльність спецслужб та методи їх роботи впливають офіційна ідеологія країни, політичний режим, форма управління, конфлікти як всередині країни, так і зовнішні. Так, наприклад, у США немає єдиного федерального міністерства, який несе відповідальність за стан правопорядку в країні. Федеральні поліцейські органи, поліцейські органи штатів і муніципалітетів не являють собою закритої ієрархічної системи, вони незалежні один від одного і лише координують між собою свою діяльність. Цю тенденцію перейняли і інші країни, однак, з певними змінами. Якщо говорити за країни заходу, то в них відповідальність за дотриманням порядку та безпеку в країні покладена на декілька підрозділів, які підпорядковуються одному головному.

Якщо говорити про спецслужби в контексті розвідувальної діяльності, то вони здійснюють її спеціальними засобами і методами з метою забезпечення органів державної влади розвідувальною інформацією, сприяння реалізації та захисту національних інтересів, протидії за межами держави зовнішнім загрозам національній безпеці. Суть розвідки полягає у зборі інформації політичного, економічного, науково-технічного характеру про ситуацію в окремих країнах чи коаліціях країн, що представляють розвідувальний інтерес об'єктом, для забезпечення своєї безпеки та отримання переваг в області збройних сил, військових дій, політики або економіки. Розвідка необхідна для цілого ряду завдань:

1. Щоб уникати стратегічних несподіванок;
2. Для проведення довгострокового аналізу та прогнозування;
3. Для підтримки державної політики;
4. Для збереження секретної інформації разом з джерелами і засобами її придбання [16].

Якщо об'єднати ці два значення, то спецслужби можна розуміти як державні органи, створені з метою захисту національних інтересів і безпеки як усередині країни, так і на міжнародній арені [39]. В даному випадку, мова не

йде лише про розвідувальну діяльність, але і про проведення різноманітних операцій по знешкодженню потенційних загроз для держави.

Можна сказати, що спецслужби- це загальна неофіційна назва для державних органів та установ, покликаних здійснювати оперативно-розшукову діяльність, розвідку та контррозвідку, спеціальні операції і диверсії в інтересах держави та національних інтересів.

Розглядаючи спецслужби в такому контексті, окреслюють такі основні функції:

- забезпечення безпеки політичної системи держави (захист суверенітету держави, соціально-політичної стійкості, конституційності, цілісності, нормального функціонування його головних державотворчих інститутів і механізмів. Забезпечення безпеки вищого державного керівництва і збереження інформації, яка становить державну таємницю);

- економічна і політична розвідка (формування повної інформаційної картини політичних (економічних) подій, процесів і їх взаємозв'язку. Виявлення справжніх мотивів і ролі іноземних держав в цих процесах. Визначення потенціалу основних політичних гравців (Іноземних держав) на актуальних напрямках – сили, засоби, терміни. Збір інформації, аналіз і прогноз дій основних зовнішньополітичних гравців);

- контррозвідка (забезпечення сукупності заходів по перешкоджанню і максимальному ослабленню впливу іноземних розвідок на території держави. Ускладнення діяльності іноземних розвідок зі збору інформації на ключових соціально-політичних, економічних, науково-промислових, зовнішньополітичних та інших стратегічно важливих напрямках державної діяльності) [46].

Виходячи з функцій спецслужб, для повноцінної роботи даного структурного підрозділу потрібно щоб в державі був чітко визначений суверенітет. Адже, це можливість на своїй території в рамках своєї компетенції бути єдиним центром прийняття рішень. Інакше кажучи, спецслужби будуть ефективні тільки, якщо вони підпорядковані і виконують політичну волю

політично незалежного керівництва своєї держави. В іншому випадку - при втраті суверенітету, виконуючи волю маріонеткового уряду, спецслужби стають лиш структурним продовженням спецслужб інших держав і діють проти національних інтересів держави і суспільства.

Окрім цього, важливо, щоб в країні була сформована стратегія державного і суспільного розвитку. Це можливо тільки при консенсусі політичних, фінансово-промислових еліт і суспільства. В іншому випадку, якщо у держави немає стратегії національного розвитку- немає завдання і сенсу держави. Якщо у держави немає завдань і цілей - не може бути державних завдань і цілей у його спецслужб.

Справжні спецслужби покликані захищати не тільки державну політичну систему і її владу, а й колективні смисли існування держави - ціннісні, моральні, культурні, духовні, історичні, соціальні, економічні, політичні, традиційні. Окрім цього, працівники повинні чітко розуміти свої завдання, реалізовувати функції свого підрозділу, щоб в кінцевому результаті вдосконалювати професійні навички. Орган без розуміння і здійснення своїх головних функцій деградує. Якщо немає цілей і завдань, то немає і корисних функцій. Тобто немає можливості для отримання важливого професійного досвіду і зростання.

Відповідно, якщо в такому важливому органі недостатня кількість фахівців, то і сам підрозділ не зможе протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам. У перспективі це призводить до часткової або повної втрати державного суверенітету. І як результат, суспільство не буде відчувати себе у безпеці.

Хоча, в руках демократичних лідерів, відповідальних перед своїми народами, розвідувальні служби є основними гарантами підзвітності державної влади перед громадянами. Вони переконують населення в тому, що будь-які загрози для безпеки будуть визначені вчасно, досить швидко, щоб запобігти загибелі людей, шкоди й руйнуванню. Це відбувається шляхом донесення до

суспільства інформації щодо діяльності органів державної влади і її структурних підрозділів.

Згідно сучасного законодавства це можливо за умови дотримання державної інформаційної політики. Державна інформаційна політика є нічим іншим як інформаційно-комунікативною функцією держави, суть якої полягає в одержанні, використанні, поширенні і зберіганні інформації, забезпеченні відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень і забезпечення права кожного на доступ до інформації.

Різним етапам цивілізаційного розвитку суспільства характерні певні уявлення про свободу доступу до інформації, з одного боку, та її цензурування – з іншого. Враховуючи, що ключовою метою є формування позитивної громадської думки щодо державної політики в різних сферах суспільного життя, отримання вотуму довіри від громадян, соціальних інститутів і суспільства в цілому, то і інформація про спецслужби подається в такому ж ключі. Це потрібно, щоб сформувати в уяві населення позитивний образ спецслужб як органу, який працює для дотримання безпеки кожного громадянина [13].

Проте, очевидно, що об'єктом інформаційно-комунікативної функції держави є не весь обсяг інформації в її просторово-часовому та ціннісному вимірі, а виключно та частка інформації, яка здатна здійснювати вплив на розвиток окремого індивіда, суспільства в цілому або ж певних соціальних груп зокрема. Цю інформацію ми сьогодні сприймаємо як суспільно значущу [32].

Очевидно, що здійснити вплив на формування в більшості членів соціуму певного відношення до якоїсь політичної, соціальної, культурної або іншої проблеми вона може лише за умови позитивного сприйняття якоюсь мінімально необхідною кількістю його членів. Цю інформацію доносять до суспільства через окремі інструментарії, а саме засоби масової інформації.

Якщо говорити про саме поняття “інформаційний простір”, то воно розуміється як сукупність усіх інформаційних потоків (і національні і іноземні джерела походження) на території країни. В Україні це поняття зафіксовано у

Концепції національної інформаційної безпеки, згідно якого “Національний інформаційний простір- це сфера, у якій здійснюються інформаційні процеси та встановлюються інформаційні відносини між суб'єктами під юрисдикцією держави” [21]. В даному випадку варто зауважити, що інформаційний вплив здійснюється не лише через зміст повідомлення, але і через його форму – стиль, мову, виклад фактів.

Сучасний інформаційний простір наповнюється контентом відповідно до Закону України «Про інформацію», в якому встановлено, що суспільно значима інформація може безперешкодно поширюватись, навіть коли вона не є відкритою за режимом доступу, у випадках, якщо ця інформація є предметом громадського інтересу і якщо право громадськості знати цю інформацію переважає право її власника на її захист (рис. 1.1.)

Рис. 1.1. Схематична модель трансформації інформації органами масової інформації [27]

Проте, якщо ми говоримо про взаємодію органів державної влади та засобів масової інформації, ми розуміємо, що певної мірою відбувається тиск з боку перших щодо висвітлення тієї чи іншої суспільно важливої інформації. І зараз діяльність органів державної влади ґрунтується на прагненні якомога більше обмежити доступ до інформації, якою вони володіють [32]. Тобто відбуваються певні процеси перетворення відкритої інформації на таємну, в тому числі і тієї, що належить і до категорії суспільно значущої інформації.

З іншої сторони, в Україні процедура висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування регламентується законодавчим актом «Про порядок висвітлення діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у засобах масової інформації в Україні», згідно з яким мас-медіа мають право висвітлювати всі аспекти діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а органи державної влади, в свою чергу, зобов'язані надавати ЗМІ повну інформацію про свою діяльність через відповідні інформаційні служби органів державної влади та органів місцевого самоврядування, забезпечувати журналістам вільний доступ до неї, крім випадків, передбачених Законом України «Про державну таємницю», не чинити на них будь-якого тиску і не втручатися в їх виробничий процес [30].

Тоді залишається відкритим питання як в сучасних умовах висвітлення інформації органами державної влади, сформувати їх чіткий та правильний образ у свідомості населення. Цілком імовірно, що інформація, яка доходить до нас через різноманітні канали не є стовідсотково правдивою. В сучасному світі питання формування іміджу, образу або бренду стають факторами, що змінюють уявлення та реальність. Тому, в нашому випадку, важливо, щоб робота спецслужб відповідала їх сформованому образу та іміджу.

Варто зазначити, що вперше поняття «імідж» використав мовознавець та лексикограф Ной Вебстер у 1806 р. у своїй книзі «Американський словник англійської мови». Там він наводить таке визначення: «Імідж – це штучна імітація або подача зовнішньої форми певного об'єкту, особливо персони» [20]. Незважаючи на те, що до сьогодні дійшло дуже багато трактувань поняття «імідж», його визначення здається найвлучнішим. Варто зазначити, що всі наступні поняття дещо доповнювались або просто перефразовувались. Таким чином, кожна наука подає своє трактування іміджу. В соціологічному аспекті «імідж – це сукупність уявлень, які складаються у суспільній свідомості про те, як повинна вести себе людина відповідно до свого статусу, та як повинні співвідноситись між собою права та обов'язки даного статусу» [8].

Сьогодні часто співвідносять імідж з образом, репутацією або авторитетом. Проте, це чотири різні поняття і потрібно знати між ними різницю. Таким чином, образ відрізняється від іміджу тим, що це суб'єктивне відображення об'єктивного, частіше це сприйнята картина нами самого об'єкта, щось загальне. В той самий час репутацію розглядають як оцінку певного об'єкта, яка формується виходячи з його діяльності. Варто зазначити, що вона створюється набагато довше ніж імідж. В першу чергу це пов'язано з тим, що репутація – не лише зовнішня картинка або придуманий образ об'єкта, це діяльність, за допомогою якої об'єкт просуває та продає себе. Варто додати, що репутація цінується більше ніж імідж. Щодо авторитету варто сказати про його здатність впливати на думку та поведінку інших людей. Проаналізувавши всі ці суміжні поняття можна дійти до думки, що всі вони взаємопов'язані та потрібні один одному для більшої ефективності.

Кожен об'єкт має свій власний образ незалежно від того чи це конкретна людина чи об'єднання людей, певні продукти людської діяльності чи територіально- політичні об'єднання. Варто сказати, що образ виступає чудовим каналом передачі повідомлень, тому важливо, щоб він був більшою мірою позитивний та правдоподібний.

Образ спецслужб досить мало досліджений у наукових колах. В більшості випадків, його розглядають через образ збройних сил або військовослужбовців. Проаналізувавши праці дослідників, можна сказати, що образ спецслужб це образ, який склався в масовій свідомості (суспільства в цілому, окремих його частин, громадян, в тому числі й військовослужбовців), що характеризує її зовнішній і внутрішній стан, відповідність чи невідповідність її призначенню і потребам суспільства [20].

Позитивний образ спецслужб безпосередньо впливає на стан військово-політичної безпеки держави. При цьому, він потрібен для формування взаємовідносин між цим органом та населенням. Оскільки образ спецслужб впливає на масову свідомість, то він і формує певну думку про підрозділ. А

якщо вона є позитивною, то легше отримати підтримку від різних верств населення.

Однак, позитивний образ спецслужб це образ який постає у свідомості населення не стихійно, а створюється спеціальними суб'єктами (іміджмейкерами, відділом зв'язків з громадськістю) та впроваджується за допомогою окремих рекламних або PR- технологій. Тому він буде укорінюватись у масову свідомість завдяки певним емоційним образам. Образ спецслужб формується на основі уявлень загалом про військові підрозділи держави. Тому можемо виділити наступні компоненти інформації, на основі яких це відбувається:

- офіційна інформація про спецслужби як про державний орган влади;
- загальна інформація про військові підрозділи як про окремі організми у соціальному житті держави;
- щоденна інформація про конкретні органи, що відповідають за дотримання безпеки в країні, спецпризначенців, групи осіб. Дана інформація виникає з особистого досвіду громадян [30].

Якщо спецслужби можуть контролювати перший і другий компоненти, то третій не завжди піддається контролю, оскільки він більшою мірою висвітлюється незалежними засобами масовою інформації або в мережі Інтернет або ж самими службовцями, і тут прослідкувати за витоків інформації важче.

Для формування позитивного образу потрібно розробити стратегію, згідно якої буде висвітлюватись інформація щодо діяльності спецслужб. Така стратегія певною мірою уособлює план, в якому чітко прописані основні завдання, усі засоби та методи, а також покрокові заходи [20]. Для того, щоб така ця стратегія була ефективною у своїй реалізації, потрібно попередньо проаналізувати ситуацію всередині країни, а також її становище на зовнішній арені. Тобто дослідити правову та економічну сферу, яким чином здійснюється політика держави, її соціальні настрої та культуру, становище громадян.

Окрім цього, потрібно визначити цільові групи, на яких ми маємо намір впливати через позитивний образ спецслужб. В подальшому, сформуванню завдання, методи та засоби комунікативного впливу, а також безпосередньо визначити основні компоненти нашого образу (те, що ми хочемо показати).

В процесі формування образу спецслужб однією із найголовніших умов є відповідність образу, який створюється, реальному (об'єктивному) стану цього органу. Якщо не дотримуватися цього правила, то це може викликати недовіру (скептичне, критичне чи навіть вороже ставлення) суспільства до даних структур. Адже громадськість рано чи пізно дізнається про невідповідність реалій «картинці в телевізорі». Це призведе до політичної напруги в суспільстві, зниження авторитету військової служби. Загалом це негативно впливатиме на роботу спецслужб і, як результат, поставить питання про спроможність держави відповідати сучасним викликам та загрозам.

Отже, проведений аналіз щодо розуміння поняття спецслужб, а також щодо формування образу даного органу показує, що нам потрібно здолати багато етапів, які включають в себе не лише пошук консенсусу щодо теоретичного формування даного поняття, але і його детальне трактування. Окрім цього, виникає проблема у тому, яким чином відбувається висвітлення подій у інформаційному просторі. Важливо, чітко прослідкувати як саме відбувається побудова образу спецслужб та чи відповідає він дійсності.

1.3. Специфіка діяльності спецслужб в сучасній Україні

В Україні на законодавчому рівні не закріплено визначення спеціальних служб на рівні забезпечення національної безпеки. Незважаючи на те, що в державотворчому процесі беруть участь різні органи влади, все ж не всі з них можна віднести до спецслужб.

Загалом саме поняття національної безпеки є досить широким. Концепція національної безпеки України визначає нацбезпеку як стан захищеності національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз. В свою чергу,

національні інтереси це сукупність потреб держави з реалізації збалансованих інтересів особистості, суспільства і держави, що дозволяють забезпечувати конституційні права, свободи, високу якість життя громадян, незалежність, територіальну цілісність, суверенітет і сталий розвиток України [39].

Окрім цього, потрібно розуміти, що спеціальні служби - це певною мірою спеціалізовані служби і основні напрямки їх діяльності пов'язані з протидією діяльності іноземних розвідувальних органів, боротьбою з небезпечними проявами злочинності та терористичною діяльністю, а також охороною державних таємниць [48]. Виходячи з цього, для такого органу важливо мати в складі підрозділи спеціального призначення. Також у нього є право використовувати у свої діяльності як відкриті так і закриті канали, засоби та методи роботи. Для таких органів, що слідкують за національною безпекою, відводяться спеціальні види діяльності. Наприклад, виконання спеціальних заходів таких як розвідувальних, оперативно- пошукових завдань. В більшості випадків, ці завдання виконуються негласно. При цьому, сама конкретизація завдань, а також перелік здійснюваних спеціальних заходів залежить від функціональної спеціалізації органу національної безпеки або його підрозділу (розвідувальної, контррозвідувальної чи іншої).

Варто зазначити, що українське законодавство оперує поняттям органу державної безпеки. Під такими маються на увазі державні органи, що забезпечують в межах наданих їм повноважень безпеку особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Органи державної безпеки є складовою частиною системи забезпечення національної безпеки України [32].

Таким чином, методом виключення за ознакою відповідних компетенцій до спецслужб в Україні в даний час можна віднести:

- самостійні структури держуправління;
- структурні частини органів держуправління.

В Україні існує поширена думка, що велика кількість спецслужб – це атрибут диктатури. Хоча, дроблення спецслужб має під собою інші підстави,

ніж узурпація державної влади. Наприклад, це може бути наслідком традиції, або ж викликано проведенням політики спеціалізації спецслужб за напрямками. Крім цього, можна вважати, що це потрібно для привнесення конкурентоспроможності в діяльність спецслужб, недопущення монополізації ними інформації, яка може вплинути на вирішення питань національної безпеки. При цьому, сам факт монополізації є досить небезпечним [68].

В цьому контексті, здійснюється надмірний вплив спецслужби на прийняття державних рішень, що призводить до маніпулювання суб'єктами прийняття рішень за рахунок надання їм заангажованої або спеціально підібраної інформації. З урахуванням вразливості пострадянських держав гіпотетично може скластися ситуація, коли єдиною спецслужбою керує людина надмірно щільно орієнтована на іншу країну.

Таким чином, децентралізація спецслужб – необхідний елемент забезпечення стабільності всієї системи державного управління, включаючи національну безпеку. Якщо говорити про позитивну сторону децентралізації спецслужб, то в даному контексті вона дає змогу підвищити якість отриманої інформації (різні джерела і канали отримання інформації, суб'єкти). З'являється можливість перевірити ще раз достовірність отриманої інформації через канали іншого органу. Це особливо актуально для розвідки. Однак, децентралізація вимагає підвищення витрат, розширення штату (хоча б за рахунок забезпечення і адміністративних підрозділів) [39].

Загалом, спеціалізовані структури є відносно компактними. А це позитивно позначається на їх керованості. Проблемним моментом може стати міжвідомча конкуренція. Це створює труднощі в налагодженні обміну інформацією і взаємодії між різними спецслужбами. З іншого боку, конкуренція дозволяє налагодити контроль всередині системи спецслужб. Він, звичайно, не всеохоплюючий, але, тим не менш, грає свою роль.

Таким чином, розмірковуючи про архітектуру спеціальних служб України слід визнати, що їх побудова має базуватися на наступних принципах [68]:

- спеціалізація;

- допущення перетину компетенцій як заходи контролю;
- недопущення бюрократизації апарату.

Загалом, архітектура спецслужб України включає в себе Службу безпеки України (СБУ), Головне управління розвідки міністерства оборони (ГУР), Службу зовнішньої розвідки (СЗР) та Управління розвідки адміністрації Державної прикордонної служби України. Окремо можна додати також військову поліцію, а також Службу державної охорони і зв'язку.

При цьому треба розуміти, що чисельність структури визначається об'ємом покладених на неї функцій і виконуваних завдань. Передбачувану систему спецслужб України можна уявити як таку, яка складається з двох підсистем: зовнішня розвідка і державна безпека.

У сучасних умовах пріоритетність розвитку розвідки постає як об'єктивна необхідність. Здійснення розвідувальної діяльності є вимушеним заходом, яка дозволяє швидко отримувати інформацію про загрози національній безпеці і адекватно на них реагувати. Зважаючи на загострену ситуацію на сході та порушення безпеки цілісності країни, важливо, щоб усі спецслужби чітко розуміли свої функції та виконували поставлені перед ними завдання [46].

В міжнародній практиці розглядається два варіанти існування розвідувальних органів. Перший – в рамках єдиної спецслужби, а інший в якості окремої самостійної служби або органу. При цьому вибір на користь одного з варіантів найчастіше є наслідком політичної традиції, а не раціонального розрахунку. Загальною тенденцією є скоріше децентралізація системи органів, які здійснюють розвідувальну діяльність [54]. Таким чином, в межах своїх повноважень розвідувальна діяльність повинна здійснюватися Службою зовнішньої розвідки (виділивши її в якості самостійної структури з СБУ), Прикордонної розвідки і службою військової розвідки (Головним розвідувальним управлінням).

Зважаючи на складну ситуацію в Україні важливим зараз постає питання військової розвідки. Адже розвіддані безпосередньо впливають на стан

мобілізаційної та бойової готовності національної армії. Якісний стан власної військової розвідки має перевершувати рівень контррозвідки і захисту важливих об'єктів країн, що представляють інтерес для забезпечення національної безпеки України.

Основне завдання військової розвідки - попередження збройної агресії проти України. В даному випадку під агресією слід розуміти не тільки відкриті дії державних факторів, а й їхні наміри вести підривну діяльність, а також озброєну загрозу з боку зовнішніх недержавних акторів (терористів, етнічних і релігійних спільнот, ідеологічно мотивованих рухів, транснаціональних корпорацій, приватних військових компаній та ін.) [39].

Також важливим є те, що наша країна намагається слідувати рекомендаціям Європейського Союзу та НАТО, щоб удосконалити систему управління та Україну на новий рівень існування. Зважаючи на це відбувається ряд змін в сучасній діяльності і спецслужб також. Виникає необхідність модернізувати їх систему.

Найперше відбуваються зміни у роботі СБУ. Метою реформування СБУ відповідно до проекту Концепції є утворення ефективної, динамічної та гнучкої в управлінні спеціальної служби, укомплектованої висококваліфікованими фахівцями, забезпеченої сучасними матеріальними і технічними засобами; приведення завдань, функцій і напрямів її діяльності у відповідність із сучасними потребами захисту прав людини та громадянина, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз [55].

Також одним із складових реформування СБУ є заходи по підвищенню ефективності демократичного цивільного контролю за діяльністю Служби безпеки України. Важливим кроком у цьому напрямку, в доповнення до удосконалення існуючих механізмів, є ініціювання створення при Верховній Раді України незалежного непарламентського органу, до повноважень якого буде віднесено функцію нагляду та контролю за діяльністю Служби безпеки України. Одночасно на законодавчому рівні необхідно визначити організаційні

засади функціонування цього органу та механізми формування його персонального складу.

20 травня 2020 р. Верховна Рада України 287 голосами народних депутатів відправила до профільного комітету для підготовки до повторного першого читання президентський законопроект № 3196 «Про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України». Сам факт відправлення законопроекту на підготовку до повторного першого читання, а не відхилення, як зазвичай буває у випадку численних зауважень, свідчить про його неабияку важливість та зацікавленість парламенту в його прийнятті після доопрацювання.

Реформа СБУ й справді є одним із тих питань, про нагальність якого говорять вже багато років, проте до конкретного законопроекту, що має шанси бути прийнятим, справа дійшла лише зараз. Наразі українська спецслужба досі функціонує за Законом України «Про Службу безпеки України», прийнятим ще в 1992 р., який значною мірою перейняв спадок Комітету державної безпеки Української РСР і вже давно не відповідає вимогам часу. Особливо гостро питання реформування СБУ постало з рішенням України інтегруватися до Північноатлантичного альянсу та Європейського Союзу, де з підвищеною увагою ставляться до питань розподілу функціоналу спецслужб і демократичного контролю над ними [68].

З метою залучення західного досвіду до напрацювання перспективної моделі реформування СБУ, в січні 2016 р. було домовлено про створення Міжнародної дорадчої групи (МДГ) з питань реформування СБУ в складі представників Консультативної місії Європейського Союзу в Україні з реформування сектору цивільної безпеки України (КМЕС), Офісу зв'язку НАТО в Україні, Центру інформації і документації НАТО в Україні, інших міжнародних організацій, Посольства США в Україні, провідних експертів.

Якщо ми говоримо про ГУР, то тут варто зауважити, що дане управління повинно залишатися єдиним розвідувальним органом Міністерства оборони, які

здійснюють свою діяльність в інтересах забезпечення прийняття рішень військово-політичним керівництвом країни, надання своєчасної та достовірної розвідувальної інформації Збройним Силам.

Крім того, доцільно покласти на ГУР завдання з стратегічної радіо- і радіотехнічної розвідки; операціями в кіберсередовищі; збору та обробки видобутої за допомогою космічних апаратів (своїх чи союзних держав) розвідувальної інформації; моніторингу угод з контролю над озброєннями (особливо – масового ураження) [56].

Служба зовнішньої розвідки є органом стратегічної розвідки і здійснює діяльність в політичній, економічній та інших сферах; в сфері шифрованого, засекреченого і інших видів спеціального зв'язку з використанням радіоелектронних засобів і методів за межами України.

Також СЗР бере участь в боротьбі з організованою злочинністю (в тому числі і міжнародної) і корупцією, з тероризмом, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, незаконною міграцією. Діяльність служби здійснюється переважно за кордоном [39]. Функції СЗР в цілому можна розділити на отримання інформації, її дослідження та аналіз; доведення даних до зацікавлених суб'єктів; організацію спецоперацій. Добування інформації має здійснюватися переважно за рахунок агентурної діяльності, взаємодії із спецслужбами дружніх держав, а також аналітичної розвідки. З метою отримання інформації, наприклад, СБУ відстежує повідомлення, що розміщуються в засобах масової інформації.

Очевидно, що створення в рамках СЗР схожого центру дослідження відкритих джерел інформації було б виправданим. Саме як і залучення для роботи в ньому носіїв мов регіонів, інформація з яких представляє інтерес. У зв'язку з цим для СЗР слід зробити виняток: спецслужба повинна отримати право прийому на службу в якості кадрових співробітників центру осіб іноземного походження - негромадян України. Мова йде не про негласне співробітництво, а саме про офіційну державну службу [68].

Окремо слід зупинитися на Державній прикордонній службі у складі якої є особливі структури. У Законі «Про державну прикордонну службу» вони іменуються як «орган прикордонної служби спеціального призначення» і виконують завдання щодо попередження, виявлення та припинення правопорушень, забезпечення власної безпеки органів прикордонної служби, участі в забезпеченні безпеки осіб, які охороняються і об'єктів, що охороняються, а також інші завдання, покладені на органи прикордонної служби [43]. При цьому їх діяльність за фактом засекречена, а на саму службу покладено функції добування, збирання й аналізу інформації про загрози національній безпеці України на Державному кордоні і в прикордонному просторі.

Говорячи про створення ефективної системи спеціальних служб слід уникати ряду ілюзій, якими страждає перш за все продемократична частина українського населення. Ілюзії ці психологічно зручні, комфортні, а тому дуже живучі. Хоча мають мало спільного з практикою, в тому числі і з досвідом зарубіжних країн. Технічні напрямки (спецзв'язок, стратегічна радіоелектронна розвідка) для середньої небагатої країни типу України, мабуть, можуть виявитися не підйомними для дублювання декількома структурами в силу матеріальних чинників і відсутності необхідно числа фахівців. Далі, фрагментація спецслужб, тобто їх множинність, незважаючи на те, що вимагає збільшення фінансування (хоча б на утримання адміністративного апарату) дозволяє підвищити стійкість системи держбезпеки перед обличчям ворожого впливу [48].

У кожній спецслужбі повинен бути свій силовий блок. Будь-які дискусії про скорочення чисельності українських спецслужб недалекоглядні в силу розвитку міжнародної обстановки і дестабілізації (причому, довгострокової) нашого регіону. Розмір структури повинен визначатися тільки і виключно обсягом покладених на неї функцій і виконуваних завдань.

Безумовно, спецслужби як будь-яка бюрократичний підрозділ, з часом розростаються за рахунок структурних підрозділів, потреба в яких, кажучи

м'яко, не очевидна. Для цього необхідний ефективний політичний контроль даної сфери і чітке визначення пріоритетів розвитку і цільових завдань, з тим, щоб у разі потреби здійснювати перерозподіл ресурсів (людських і фінансових) всередині загальнодержавної системи розвідки і органів держбезпеки для більш повного виконання функцій [55]. При цьому слід визнати, що трансформація системи вітчизняних спецслужб не виключає передачі частини своїх функцій цивільним відомством. Наприклад, контроль лотерейної діяльності, управління Інтернетом, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та ін.

В даному випадку мова йде не про скорочення, а про таку систему розподілу функцій і компетенцій, які дозволили б найкращим чином реагувати на виклики нової ситуації, в якій опинився країна після початку агресії.

Складна ситуація з збереженням безпеки, спричинена російсько-українською війною на сході країни, становить значний інтерес з точки зору вивчення стійкості системи національної безпеки перед обличчям зовнішньої агресії і масового зрадництва всередині. Звичайно, випадок цей багато в чому унікальний. Але на його прикладі можна зробити ряд певних висновків.

Наприклад, в ході подій, що сталися після української революції, з'ясувалося, що в органах, які слідкують за національною безпекою України, мали місце випадки викриття іноземної агентури; також були факти зрадництва товаришів по службі. Чи не краща ситуація була і в Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України. Фактично, зберегли дієздатність тільки зовнішня і військова розвідки і Управління держохорони. Окремо слід відзначити, що українські спецслужби перекривали частково функції один одного. Особливо в частині розвідки і контррозвідки.

Однією із останніх змін щодо забезпечення діяльності спецслужб став прийнятий закон «Про розвідку» 24 жовтня 2020 р. У законі безпосередньо зазначено щодо створення кола суб'єктів, розвідувальних товариств, які слідкували за захистом країни [77]. Окрім цього, прописані зміни і щодо функцій органів національної безпеки. Так, відбувається розмежування повноважень розвідувальних органів про окремих пріоритетних напрямках,

щоб комплексно слідкувати за безпекою, при цьому без дублювання завдань і функцій.

Як ми бачимо, діяльність спецслужб зараз майже не змінилась з моменту їх початкового формування. Незважаючи на те, що підписуються нові закони, приймаються реформи, фактично все так і залишається на папері. Хоч в Україні і визначено органи, що відносяться до спецслужб, їхня діяльність часто є засекреченою, яка не дає можливості детально дослідити існуючу насправді ситуацію.

Висновки до 1 розділу

1. Дослідження історичного аспекту становлення спецслужб в Україні показало, що за цей період вони пройшли певний шлях від суто розвідувальної діяльності та агентурних апаратів до цілої системи підрозділів та відомств, які слідкують за безпекою країни. На початкових етапах акцент робився на розвідці у державах-сусідах, або державах-ворогах. В першу чергу щоб мати змогу вчасно реагувати на можливі військові дії. Проте, виникала проблема з вчасною передачею інформації. В подальшому за часів правління П. Скоропадського уже почали формуватись власні силові структури як певна початкова точка, від якої пішли і сучасні спецслужби в їхньому вигляді. Таким чином, з кожним новим етапом розвитку відбувалось певне розгалуження силових структур, створювались нові відділи та підрозділи, кожен зі своїми функціями та обов'язками. Певного занепаду зазнали спецслужби за часів УРСР, оскільки основний їхній масив роботи полягав у відстеженні та вербуванні потенційних шпигунів, а також допитах «зрадників». Однак, з початку проголошення незалежності в Україні вони від'єднались і стали окремим органом зі своєю структурою.

2. Проведений аналіз щодо розуміння поняття «спецслужби», а також щодо формування образу даного органу показав, що нам потрібно здолати багато етапів, які включають в себе не лише пошук консенсусу щодо теоретичного формування даного поняття, але і його детальне трактування. Оскільки в кожній країні та культурі пояснення спецслужб різне, важливо визначити власний вектор. З цього випливає проблемний аспект і у визначенні поняття «образ спецслужб». Поняття «образ» тісно пов'язане з іншими схожими, такими як імідж та репутація, а «образ спецслужб» напряму залежить від трактувань цих двох слів. Окрім цього, виникає проблема у тому, яким чином відбувається висвітлення подій у інформаційному просторі. З кожним роком він видозмінюється і інформація в ньому стає все більш доступною.

Тому важливо чітко прослідкувати як саме відбувається побудова образу спецслужб та чи відповідає він дійсності.

3. Аналіз сучасного стану діяльності спецслужб в Україні показав, що їх структура є досить розгалуженою. Кожен підрозділ має свої функції та обов'язки. Проте, існує проблема в тому, що часом вони повторюються між собою. Окрім цього, різняться і доступність інформації про окремі відділи спецслужб. Одні з них більш відкриті, що дає змогу отримати про них більше даних, в інших діяльність певною мірою засекречена. Також існує різниця і в періодичності прийняті реформ або внесень поправок до законів. Ті відділи спецслужб, які більшою мірою, на слуху у населення переживають більше змін, ніж ті, про які громадянам не відомо. Окрім цього, усі підрозділи спецслужб працюють окремо один від одного і звітують верхівкам влади. Такий висновок можна зробити з аналізу інформації про них. В даному випадку, це можна вважати проблемним аспектом, адже спецслужби як один загальний орган створений, щоб слідкувати за безпекою в державі, тому важливо, щоб усі діяли заодно і мали доступ до різної інформації.

РОЗДІЛ 2

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОБРАЗУ ЯК ОДНА ІЗ СКЛАДОВИХ ІМІДЖЕВОЇ ПОЛІТИКИ СПЕЦСЛУЖБ УКРАЇНИ

Важливим у діяльності органів державної влади є їхній образ у думках громадян. Він формує вектор сприйняття їхньої роботи і впливає загалом на імідж спецслужб. В умовах сучасності виокремити образ легше, оскільки все можна робити через призму інформаційного простору. В дослідженні було використано частотний аналіз, щоб простежити загалом присутність спецслужб в ЗМІ, а також виокремити основний масив інформації про них. Також за допомогою моніторингу інформаційного простору було визначено найпопулярніші теми та запити щодо спецслужб за досліджуваний період і здійснено їх аналіз на предмет виокремлення образу. Окрім цього, було здійснено аналіз взаємодії спецслужб та ЗМІ з метою простежити як даний орган сам формує свій образ.

2.1. Частотний аналіз як спосіб відстежити помітність спецслужб в інформаційному просторі України

В епоху сучасних технологій, висвітлення інформації перейшло на новий рівень. Завдяки ЗМІ, соціальним мережам та друкованим матеріалам, суспільство швидше дізнається про усе, що відбувається як в країні, так за її межами. Відповідно і сформувавши образ або уявлення про певний структурний підрозділ, відповідальних осіб простіше. Важливо розуміти, який саме ЗМІ формують образ. Статті, відео- матеріали створюються у довільному порядку і простежити загальний настрій непросто. Кількість публікацій прямо залежить від змін, нововведень або проведенні спецоперацій, що відбуваються у органах спецслужб. Для того, щоб прослідкувати загальну тенденцію згадок про спецслужби доречно використовувати частотний аналіз та контент-моніторинг. Кожен державний орган по-різному здійснює свою діяльність в період

керування кожного президента та уряду. Тому для того, щоб отримати актуальну інформацію, доречно розглядати період роботи президента Володимира Зеленського, а саме з інавгурації 20 травня 2019 року і 31 жовтня 2020 р.

До спецслужб України відносять Службу безпеки України (СБУ), Головне управління розвідки міністерства оборони (ГУР), Службу зовнішньої розвідки (СЗР) та Управління розвідки адміністрації Державної прикордонної служби України.

Розширена структура спецслужб привела до того, що не всі її підрозділи відомі для населення. Відповідно і загальний образ спецслужби як органу влади формується на основі декількох із них. Доречно прослідкувати, які саме підрозділи виділяє громадськість, тому буде відбуватись аналіз колективного образу.

Для того, щоб отримати точні дані, на основі яких можна побачити образ, варто розділяти медіа на традиційні та соціальні. Оскільки за останнє десятиліття мережа Інтернет частково перейняла на себе функції ЗМІ щодо висвітлення інформації, популярність підрозділів спецслужб можна простежити на основі популярності безпосередньо пошукових запитів, пов'язаних з ними. Найбільш відомою пошуковою мережею є Google, і на її базі розроблено інструменти, які дозволяють прослідкувати інформацію. Одним із таких інструментів є Google Trends, з допомогою якого можна побачити як часто певний термін піддається пошуку відповідно до загального об'єму запитів.

Якщо говорити про запити щодо спецслужб, то з початку президентства В. Зеленського 21 травня 2019 р. і до 31 жовтня 2020 р. картинка виглядає наступним чином:

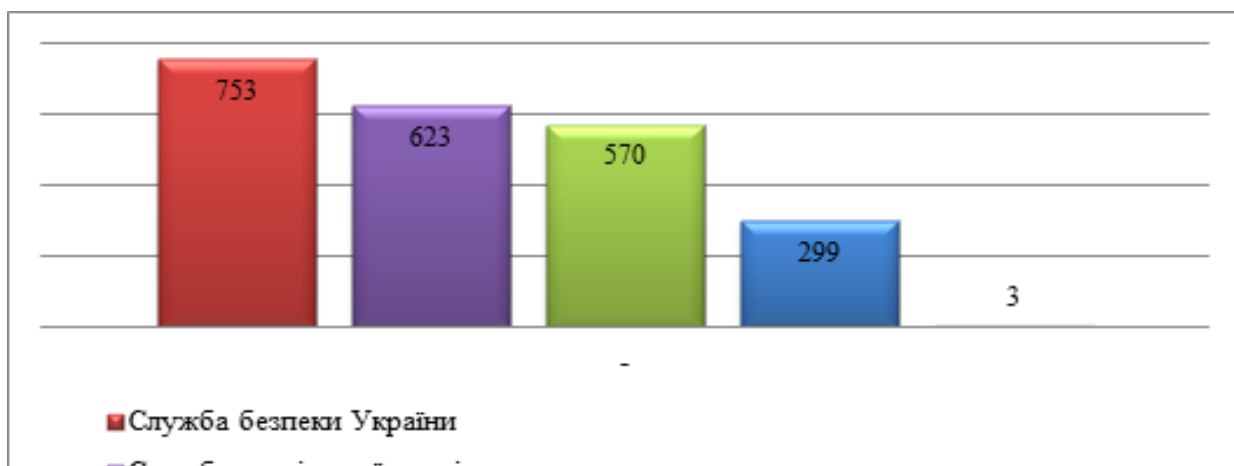

Рис. 2.1. Кількість пошукових запитів по кожній з спецслужб

Ситуація виглядає так, що найбільше запитів було здійснено щодо Служби безпеки України – 753 позицій, наступною йде Служба зовнішньої розвідки – 623 позицій. Менша кількість пошукових запитів була здійснена щодо Головного управління розвідки міністерства оборони – 570. Найменше інформації є щодо Управління розвідки адміністрації Державної прикордонної служби України, а саме 3 запити.

Дані результати показують, що кількість публікацій напряму залежить від типу спецслужб. Можна дійти висновку, що найпопулярнішими є Служба безпеки України та Служба зовнішньої розвідки. Таку тенденцію можна пояснити тим, що діяльність цих підрозділів більше афішується відділами зв'язків з громадськістю.

Для того, щоб більш детально розкрити, яка саме інформація публікувалась щодо діяльності спецслужб, доречно провести контент-моніторинг. Зараз інформація висвітлюється не тільки в Інтернеті, але і в інших ЗМІ, тому для більш об'єктивної оцінки варто проводити аналіз декількох. Так, було обрано наступні: соціальні мережі, служба новин на телебаченні та інтернет-видання. З соціальних мереж було досліджено інформацію у Facebook, Twitter та Instagram. Кожна із них несе в собі різний характер викладу інформації, тому цілком можливо, що контекст публікацій буде різнитись. Згідно оприлюднених результатів Національної ради з питань телебачення та радіомовлення у 2020 р. найбільш рейтинговим телеканалом є 1+1, тому для аналізу інформації щодо спецслужб було обрано саме його, а саме Телевізійну Службу Новин.

Також, зважаючи на те, що друковані ЗМІ зараз вже не так користуються популярністю як раніше, для аналізу було обрано альтернативу, а саме інтернет-видання «Українська правда». Зважаючи на те, що з черговою зміною влади відбуваються зміни і в діяльності державних структур, доречно

опрацьовувати матеріали, починаючи з початку роботи останнього президента В. Зеленського, а саме з 21 травня 2019 р. до 31 жовтня 2020 р.

Детальне опрацювання інформації показало, що за обраний період було висвітлено доволі багато публікацій щодо спецслужб. В залежності від виду ЗМІ та року інформація була різною.

Загалом, було проаналізовано 3287 публікацій. З них, 373 в «Українській правді», 750 на телеканалі 1+1 в програмі ТСН, 1017 на Facebook. В Twitter було опубліковано за обраний період 876 новин. Найменша кількість дописів була в Instagram, а саме 271. Передбачалось, що інформації щодо діяльності спецслужб у виданні та на телеканалі буде більше ніж у соціальних мережах. Однак, аналіз показав, частково зворотній результат. Дану ситуацію можна пояснити тим, що соціальні мережі є менш контрольованими у плані викладу інформації. Якщо видання та телеканали повинні, в міру своєї компетентності, висвітлювати правдиву, попередньо перевірену інформацію, з експертними оцінками, то пости в соціальних мережах можуть бути написані будь-ким.

Таким чином, при аналізі було виявлено, що пости у Facebook та Twitter несли у собі більше коментувальний характер. Тобто висловлювалась суто власна думка користувача без її чіткого обґрунтування. Найменше публікацій щодо спецслужб за досліджуваний період було виявлено в Instagram. Це пояснюється тим, що дана соціальна мережа несе в собі більше розважальний характер і не підходить для висвітлення інформації щодо діяльності такого органу як спецслужби.

Окрім цього, під час аналізу було виявлено, що кількість публікацій змінювалась і в залежності від року, так у 2020 р. їх було більше ніж у 2019 р. (див. рис. 2.2). Це простежувалось у всіх досліджуваних видах ЗМІ, крім публікацій на телеканалі.

Якщо говорити більш предметно, то в онлайн-виданні «Українська правда» у 2020 р. було виявлено 237 публікацій у порівнянні зі 136 статтями у 2019 р. Тенденція у соціальних мережах була наступною: на Facebook кількість дописів у 2020 р. зросла майже вдвічі і становила 634 (у 2019 р. їх було 383),

аналогічно і з Twitter, де за попередній рік було опубліковано 284 дописи, а цього року їх стало вже 592. За 2019 р. у Instagram було зроблено 98 публікацій щодо діяльності спецслужб, а у 2020 р. вже 173. На відміну від вищезазначених ЗМІ, на телебаченні, а саме програмі ТСН кількість інформації зменшилась, якщо у 2019 р. випустили сюжетів та опублікували на сайті 475 позицій, то цього року їх кількість становила 275.

Можемо зробити висновок, що дана ситуація пов'язана з діяльністю верхівки влади. Так, у 2019 році до Президента України та його нового уряду було прикуто більше уваги, оскільки лише розпочиналась каденція. Телеканали, а особливо новинні програми взяли на себе функцію донесення до населення нової важливої інформації і тому слідкували за будь-якими змінами у органах влади, і в діяльності спецслужб безпосередньо.

Саме у 2019 р. почала з'являтися та обговорюватися інформація щодо необхідності реформування СБУ та розвідки, відбувались нові призначення. У

2020 р. загалом стали менше порівнювати діяльність теперішнього президента В. Зеленського з його попередником П. Порошенко (див рис. 2.2).

Рис. 2.2. Згадки про спецслужби

З результатів можемо бачити, що загалом, кількість згадок про спецслужби у 2020 р. зросла порівняно з 2019 р. При цьому, популярність запитів припадає на конкретні часові рамки. Згідно отриманих від Google

Trends даних, пікові періоди популярності пошукових запитів щодо спецслужб України є наступними: 25-31 серпня 2019 р.; 12- 18 січня 2020 р.; 17- 23 травня 2020 р.; 23- 29 серпня 2020 р.; 11-17 жовтня 2020 р.

Якщо простежити детальніше, яка саме інформація була опублікована в мережі Інтернет щодо спецслужб, то саме в ці часові рамки було здійснено ряд нових призначень на керівні посади, також вносились поправки до законів, що стосуються безпосередньо діяльності спецслужб. На ці періоди також припадає проведення спецоперацій, а саме затримання терористів, викриття угруповань та затримання на хабарництві.

У період з 25 серпня по 31 серпня 2019 року найбільше висвітлювалась наступна інформація:

- щодо призначення нового голови СБУ Івана Баканова;
- щодо звільнення начальника контррозвідки;
- щодо обміну полоненими між Україною та Росією. В даному випадку, більше поширювалась інформація щодо конкретної особи (Володимира Цемаха, який є одним із підозрюваних у справі про знищення малазійського Боїнга);
- щодо обшуків та викриття підпільних казино.

У період з 12 січня по 18 січня 2020 р. обговоренню підлягала інформація щодо діяльності СБУ, а саме:

- щодо викриття Службою безпеки України тіньової схеми в Державній податковій службі;
- щодо затримання на передачі хабаря для головного лісника Львівської області;
- щодо викриття колишньої військової Нацгвардії, яку завербували в «ДНР»;
- щодо перешкоджання працівниками СБУ перевезенню контрабанди в Україну.

На період з 17 травня по 23 травня 2020 р. припадає пік обговорення інтерв'ю журналіста Дмитра Гордона з колишнім прокурором анексованого

Криму Наталією Поклонською та колишнім керівником бойовиків в «ДНР» Ігорем Гіркіним. Це інтерв'ю розглядалось в контексті спецслужб тому, що Гордон заявив, що готував його разом з українськими службами національної безпеки. Окрім цього, подавались статті щодо ситуації з іноземними спецслужбами на території Одещини. Цю інформацію безпосередньо повідомив голова СБУ під час призначення нового очільника управління СБУ в Одеській області.

У період з 23 серпня по 29 серпня 2020 р. розголосу набула ситуація щодо проведення операції затримання українськими спецслужбами найманців російської приватної військової компанії (ПВК) «Вагнер». Також було оприлюднено інтерв'ю Президента Росії Володимира Путіна щодо цієї ситуації. При цьому, українські спецслужби зазнали поразки під час даної операції, чим викликали обурення у населення та експертів. Окрім цього, СБУ викрила фінансову піраміду B2B Jewelry, а також почали публікуватись статті щодо можливого прийняття реформи щодо СБУ та які наслідки вона буде мати на сучасний стан цього підрозділу.

У період з 11 жовтня по 17 жовтня 2020 р. набула розголосу ситуація щодо отруєння лідера російської опозиції Олексія Навального, оскільки західні спецслужби заявили, що знають, хто саме це зробив. Також СБУ було проведено ряд операцій по затриманню на хабарях офіцерів поліції, захопленню бойовика ІДІЛ, а також обшуки в мережі автозаправних станцій.

Як показує попередній аналіз публікацій, за досліджуваний період було висвітлено достатню кількість інформації, тому для того, щоб звузити коло для контент- моніторингу, було опрацьовано ці пошукові запити і вибрано 100 тем, які найчастіше повторювались у вибраних ЗМІ (див. Додаток А).

Під час аналізу, було помічено тенденцію, що в залежності від виду ЗМІ, різнилась і загальна кількість висвітленої інформації. Щоб краще прослідкувати загальну картинку було розроблено «Координатну вісь ЗМІ» (рис 2.3.).

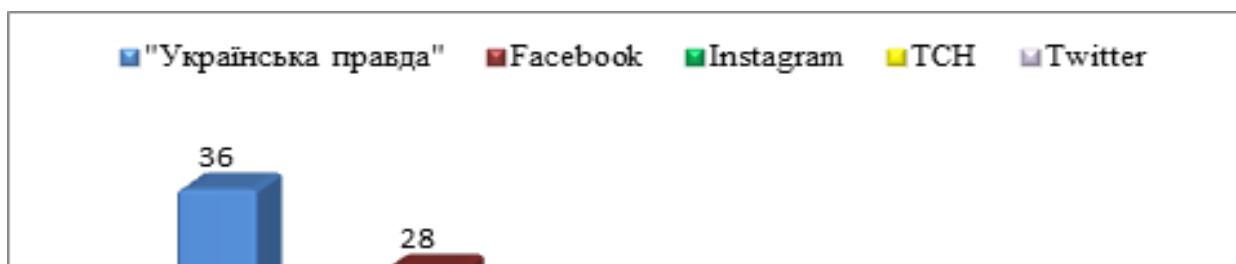

Рис. 2.3. Координатна вісь ЗМІ

Серед обраних 100 публікацій, найбільше згадок належить інтернет-виданню «Українська правда» – 36. Також 28 дописів є в мережі Facebook. Якщо говорити про інші соціальні мережі, то тут кількість публікацій приблизно однакова (13 в Instagram і 11 у Twitter). Також 12 публікацій щодо спецслужб було на телеканалі ТСН. Дані результати дають можливість висунути теорію, що кількість публікацій прямо залежить від каналу ЗМІ.

В цьому контексті доречно розглядати, кому саме підпорядковується кожен із видів, яку політичну ідеологію наслідують та яке ставлення має до сучасної верхівки влади. Якщо говорити про соціальні мережі, то тут часто публікації, які не відповідають їх політиці, піддаються блокуванню або видаленню. Аналогічна ситуація і з Телевізійною Службою Новин, адже вся інформація, яка подається в ефірах, піддається ґрунтовному опрацюванню та коригуванню, щоб зберігати нейтральний настрій повідомлення.

Тематика публікацій різнилась між собою, але основну її частину займали згадки окремого підрозділу служби безпеки. Так, з опрацьованих публікацій 49 – належать діяльності СБУ (див. рис. 2.4). Найбільше їх було в контексті Росії (13 позицій) та роботи В. Зеленського (9 позицій).

Окрім цього, порівнювалась діяльність СБУ та окремо ФСБ (Федеральна служба безпеки Російської Федерації), а саме щодо шпигунства та вербування одних проти інших. Також у публікаціях висвітлювалась тема щодо колишнього нардепа з фракції «Слуга народу» Гео Лероса, а саме виклику його на допит, виключення з фракції і розслідування його статків. Окрему нішу зайняли публікації щодо обшуків СБУ в різних компаніях, так найбільше розголосу набули перевірки на автозаправних станціях «БРСМ-Нафта», а також проведення спецоперацій. В даному контексті найбільше публікацій було щодо затримання «вагнерівців». Варто звернути увагу, що дана ситуація була показана в ЗМІ в негативному контексті, оскільки критикувались дії спецслужби, які призвели до невдалої операції.

Також були публікації щодо затримань бойовиків, терористів та хабарників. У світлі останніх новин були і публікації щодо пандемії, а саме щодо викривлення інформації щодо ситуації в країні по кількості хворих, та операції СБУ по викриттю групи, яка займалась поширенням фейкових новин. Для кращої візуалізації, розроблено графіки, які показують частоту публікацій про спецслужби в Україні (див. 2.4).

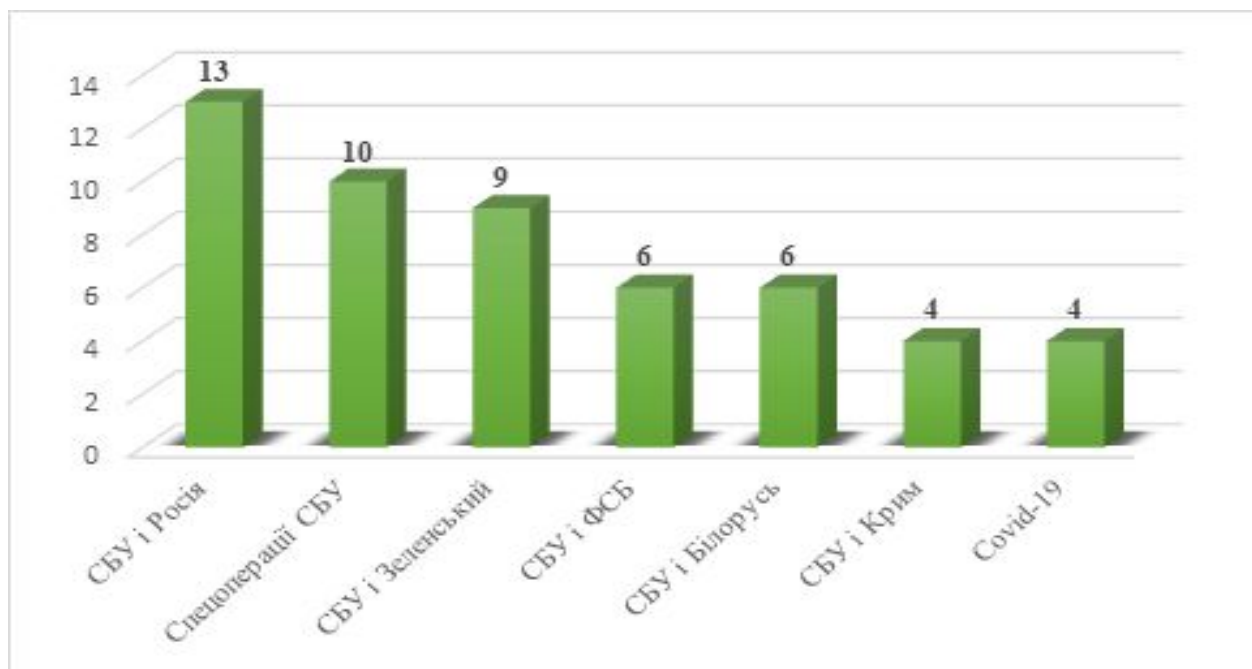

Рис. 2.4. Частота публікацій про СБУ

Як зазначалось вище, у зв'язку з загостреною ситуацією на сході країни й російською збройною агресією проти України найбільше публікацій є саме про діяльність СБУ в контексті протидії Росії. Також висвітлювалась інформація по проведених спецопераціях (обшуках, затриманнях, допитах). А зв'язок СБУ та В. Зеленського розглядався у публікаціях через призму прийняття реформ та законів.

Отже, результати дослідження показали, що в ЗМІ інформація щодо спецслужб висвітлюється по кожному окремому підрозділу, а не в загальному про один орган влади. Найбільше згадок та інформації в ЗМІ за обраний період було про СБУ. Окрім цього, кількість публікацій напряму залежить від виду ЗМІ та часових періодів. Так, на менш контрольованих державою каналах було

опубліковано більше інформації, ніж на підконтрольних. Незважаючи на масовість публікацій, все ж були теми, які виділялись та шукались найбільше: нові призначення, проведені спецоперації, прийняття реформ. Загалом, дане дослідження показало, що в інформаційному просторі України згадки про спецслужби зустрічаються рідко у зв'язку з специфікою їх діяльності.

2.2. Простеження образу спецслужб з допомогою моніторингу інформаційного простору України

Інформаційне середовище з кожним роком розширюється, збільшуючи при цьому кількість індивідів, організацій та систем, які здійснюють інформаційні процеси. Відповідно збір, обробка та розповсюдження даних несе за собою сильнішу комунікаційну складову. Для того, щоб сформувати чіткий образ про себе, компаніям доводиться слідкувати за тим, що про них висвітлюють ЗМІ. Особливо це відноситься до органів державної влади, оскільки саме з їх образу і будується образ країни загалом.

Сьогодні науковці застосовують різноманітні практичні методи, які допомагають визначити та сформувати образ, але часто не враховують специфіку джерел інформації про об'єкт дослідження. Для того, щоб отримати точні дані, на основі яких можна побачити образ, варто розділяти медіа на традиційні та соціальні.

Донедавна суспільство отримувало інформацію від традиційних ЗМІ, однак з розвитком сучасних технологій та появою цілодобового доступу до мережі Інтернет соціальні мережі витісняють газети та журнали, інтернет-видання, телебачення та радіо. Якщо говорити про соціальні медіа, то це не лише публікації на сторінках людей, але і державних органів у соцмережах, коментарі та реакції на них. Тому щоб провести моніторинг інформаційного простору України у контексті спецслужб, потрібно в першу чергу визначити, які є релевантні для нашої країни ЗМІ.

Незважаючи на прогрес, телебачення завжди було одним із основним ЗМІ в кожній країні. Воно є актуальним і для нашого дослідження, проте моніторинг буде проводитись не по всіх каналах, а на найбільш популярних. Згідно оприлюднених результатів Національної ради з питань телебачення та радіомовлення у 2020 р. найбільш рейтинговим телеканалом є 1+1, тому для аналізу інформації щодо спецслужб варто обрати його, а саме Телевізійну Службу Новин. Інтернет-видання починають замінювати звичні друковані матеріали, тому для об'єктивної оцінки та зручності дослідження буде використано інформацію з видання «Українська правда» як одного з найбільш відомих інтернет-видань країни.

На жаль, радіо сьогодні стає все менш популярне. Найчастіше радіостанції увімкнені у маршрутних таксі та магазинах для фонового наповнення. Інформація висвітлюється в малих об'ємах, тому не може бути досліджена в повній мірі. Для України радіо як джерело інформації вже не є досить актуальним, тому у нашому дослідженні братись до уваги не буде. Якщо ж говорити за соціальні мережі, то за даними дослідження NDI, найбільш популярними соціальними медіа є Facebook, Instagram та Twitter. Тому саме вони будуть опрацьовуватись під час моніторингу.

Наповнення інформаційного простору відбувається хаотично та неконтрольовано. З кожним днем з'являються нові публікації, пости та відео, тому щоб звузити коло інформації, потрібно встановити часові рамки. Зважаючи на те, що з черговою зміною влади відбуваються зміни і в діяльності державних структур, доречно опрацьовувати матеріали, починаючи з початку роботи діючого президента В. Зеленського, а саме з 21 травня 2019 р. до 31 жовтня 2020 р. Інформація щодо діяльності спецслужб з'являлась щотижня, однак були конкретні події, які викликали резонанс та спровокували інфохвилі. Саме на основі цих пікових точок і будемо здійснювати дослідження образу спецслужб.

Згідно отриманих від Google Trends даних, пікові періоди популярності пошукових запитів щодо спецслужб України є наступними (див. рис. 2.5.):

_ 25-31 серпня 2019 р. (за це проміжок часу найбільше обговорень припало на тему призначення нового очільника СБУ Івана Баканова, а також звільнення начальника контррозвідки Олексія Петрова. Окрім цього, публікувалась інформація щодо спецоперацій, які проводила СБУ);

_ 12-18 січня 2020 р. (на цей період припала активність пошукового запиту, оскільки Служба безпеки України викрила тіньові схеми в Державній податковій службі);

_ 17-23 травня 2020 р. (12 травня журналіст Дмитро Гордон на своєму YouTube каналі виставив інтерв'ю з колишньою прокуроркою анексованого Криму Наталією Поклонською та колишнім ватажком бойовиків ДНР Ігорем Гіркіним. Хоч ця інформація і не має прямого відношення до спецслужб України, вона розглядалась як свідчення для судового процесу в Гаазі. Сам журналіст зазначив, що дане інтерв'ю було записано разом з спецслужбами, а саме вони брали участь у створенні запитань. При цьому сама Служба безпеки України не давала щодо цього жодних коментарів. Тим не менше, дана подія привернула увагу до діяльності спецслужб, оскільки експерти почали розглядати позицію нашого підрозділу в цій ситуації);

_ 23-29 серпня 2020 р. (найпопулярнішою темою в цей період було проведення на території Білорусі українськими спецслужбами операції по затриманню найманців російської приватної військової компанії «Вагнер». Спецоперація пройшла невдало, тим самим спричинивши обурення в колі експертів та користувачів (засуджувались непродумані дії, злив інформації та можливі варіанти перебігу операції, при яких кінцевий результат був би іншим);

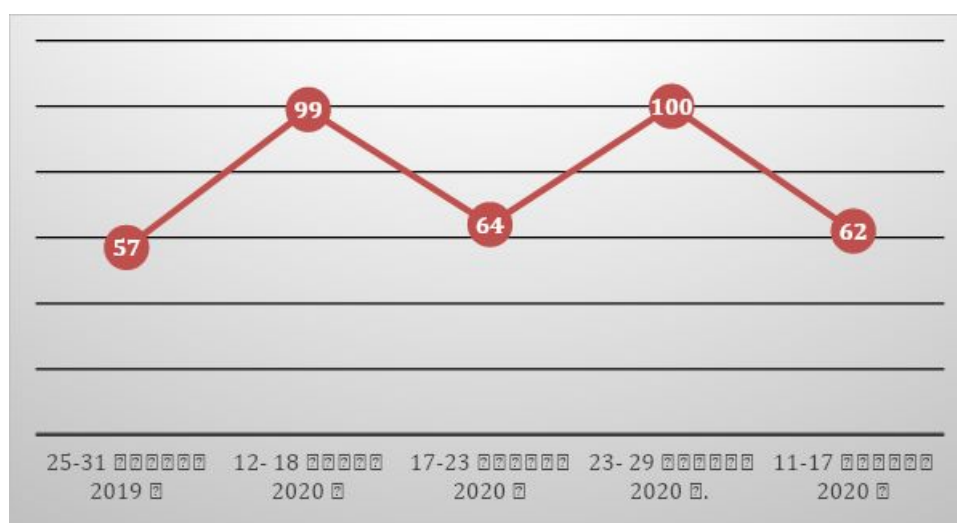
– 11-17 жовтня 2020 р. (за цей проміжок часу висвітлювалась інформація щодо спецоперацій, а саме по затриманню бойовика ІДІЛ, обшуки у мережі автозаправних станцій, перехоплення офіцерів поліції на отриманні хабарів).

Рис. 2.5. Пікові точки популярності пошукових запитів

Таким чином, аналіз пошукових запитів на визначення найбільш популярних серед них дає змогу побачити, які теми викликали резонанс в конкретні періоди часу. В подальшому саме моніторинг публікацій по цих темах допоможе окреслити образ спецслужб в інформаційному просторі України.

Одним із факторів визначення образу є аналіз позиціонування об'єкта в ЗМІ, а саме визначення індексу медіалоюльності. За допомогою цього показника можна простежити загальний емоційний тон матеріалів щодо спецслужб. Індекс медіалоюльності формується наступним чином: $MFI = \frac{\text{кількість позитивних згадок}}{\text{кількість негативних згадок}}$. Для того, щоб здійснити підрахунки по формулі спершу було визначено, який емоційний тон був у повідомленнях.

Результати показали, що даний показник прямо залежить від ситуації, що висвітлювалась. Так, інформація щодо призначення нового очільника СБУ Івана Баканова показувалась нейтрально в традиційних ЗМІ, і негативно в соціальних мережах. На телебаченні та в публікаціях інтернет-видання подавалась біографія особи, його інтерв'ю, при цьому у Facebook ця інформація сприйнялась користувачами негативно, оскільки зазначалось, що Володимир

Зеленський висунув цю кандидатуру з власних інтересів, давно знаючи та товаришуючи з Бакановим; висувались теорії, що в раді призначення знову будуть відбуватись на основі зв'язків.

Наступна тема щодо звільнення керівника контррозвідки була показана у нейтральному ключі, без прив'язки до будь-якого емоційного тону. Відбувалась проста констатація факту різними ЗМІ (як традиційними так і соціальними медіа), при цьому в соціальних мережах ця новина більше поширювалась ніж на телебаченні. Інтернет-видання здійснило дві публікації по цій темі, в яких розповіло про роботу Петрова на цій посаді і про його нове призначення.

Тема щодо викриття тіньової схеми у Державній податковій службі була показана в позитивному ключі. Зазначалось, що в даному випадку СБУ спрацювали на випередження і цим самим зупинили махінації в державному підрозділі. Як інтернет-видання так і дописи користувачів у соціальних мережах висловили думку, що реформувавшись спецслужби можуть досягти більших результатів.

Наступна згадка про спецслужби, яка набула резонансу, була їх причетність у записі інтерв'ю журналіста Дмитра Гордона. Тут варто зауважити, що прямої залученості не було, але тим не менше громадськість збурило той факт, що СБУ не дали жодних коментарів з цього приводу. Дмитро Гордон в свою чергу зауважив, що спецслужби були повідомлені про його намір взяти інтерв'ю у цих людей і вони самі готували запитання для них. Соціальні мережі загалом розкритикували це інтерв'ю і під ефект підпали спецслужби. У традиційних ЗМІ було менше згадок, так на телебаченні ця тема не піднімалась, а от інтернет-видання випускали публікації з нейтральним контекстом. Експерти розбирали відповіді і загалом обговорювали учасників цього інтерв'ю, але про спецслужби говорило мало.

Що не можна сказати про наступну тему, а саме про проведення спецоперації по затриманню найманців ПВК «Вагнер». Хоч офіс президента і спростував інформацію щодо причетності у цій справі спецслужб, у всіх ЗМІ ця

інформація була показана у негативному тоні, оскільки операція пройшла невдало. Під критику потрапили як посадові особи, які її планували, так безпосередні учасники. Говорилось і про те, що ФБР теж були залучені до цієї операції і залишились розчаровані роботою нашої СБУ. Тим самим на міжнародній арені спецслужби України отримали негативну оцінку. Багато політиків, експертів та критиків виступили з думками, чому не вдалось затримання провести успішно, детально розбирались усі дії. Окремо слід зазначити, що зі сторони спецслужб робились заяви-спростування, відзначалось про порушення кримінальної відповідальності проти осіб, які не зберегли операцію в секреті цим самим її провалили.

Наступними темами виступали різноманітні затримання на хабарях, проведення обшуків, затримання злочинців. Ця інформація несла в собі нейтральний контекст і в більшості випадків була просто констатація факту. Таким чином, дослідження показало, що спецслужби оцінюються в більшій мірі нейтрально, без конкретної емоційної прив'язки (6 нейтральних згадок, 4 негативних і 2 позитивних) (табл. 2.1).

Реакція громадськості залежить безпосередньо від самої ситуації. Якщо ж вирахувати індекс медіалояльності за формулою $MFI = \frac{\text{кількість позитивних згадок}}{\text{кількість негативних згадок}}$, де в нашому випадку $MFI = 2/4$, отримаємо результат в 0,5. Згідно методики визначення індексу, якщо MFI менше 1, то це означає, що за опрацьований період негативних згадок було більше і тому варто працювати над покращенням ситуації. В нашому випадку, інформація про спецслужби подається більше у нейтральному значенні, але у співставленні позитивних і негативних згадок, кількість других більша.

Таблиця 2.1.

Тема	Традиційні ЗМІ	Соціальні медіа
1. Призначення нового очільника СБУ	нейтральне	негативне

2. Звільнення начальника контррозвідки	нейтральне	нейтральне
3. Викриття тіньової схеми у Державній податковій службі	позитивне	позитивне
4. Залученість спецслужб до інтерв'ю Дмитра Гордона з Поклонською та Гіркіним	нейтральне	негативне
5. Спецоперація по затриманню найманців «Вагнер»	негативне	негативне
6. Проведення обшуків, затримань на хабарах...	нейтральне	нейтральне

Визначення індексу медіалоюльності спецслужб відбувалось на основі загального аналізу публікацій, відео- сюжетів та постів як для традиційних ЗМІ так і для соціальних медіа. Для того, щоб більш поглиблено дослідити образ спецслужб, було вирішено провести аналіз окремо по видах джерел інформації.

Так, для визначення образу спецслужб в традиційних ЗМІ було здійснено визначення тональності заголовків публікацій. Як відомо, перш за все під час перегляду статей користувачі звертають увагу саме на заголовок і потім вирішують чи варто витратити час на опрацювання наступного матеріалу. І тому роль заголовків при формуванні тональності інформаційного поля відіграє важливе значення.

Під час моніторингу було опрацьовано 100 заголовків по темах, які були найбільш популярні за досліджуваній період часу, а саме з 21 травня 2019 р. до 31 жовтня 2020 р (див. Додаток А). Однак, не всі з цих статей є релевантними. Так, у публікації може містити слово «спецслужби», але воно не буде досліджене, а сама стаття буде на іншу тематику. Таким чином, з 100 статей було відібрано 40, в яких йшлося саме про спецслужби в тому чи іншому

контексті. Заголовки розприділялись по тональності (позитивні, негативні, нейтральні). Також визначались найбільш вживані слова та фрази.

Наступний аналіз заголовків показав, що найбільше заголовків несуть нейтральний характер (19), позитивний підтекст мають 11 заголовків і 10 негативний (див. рис. 2.6).

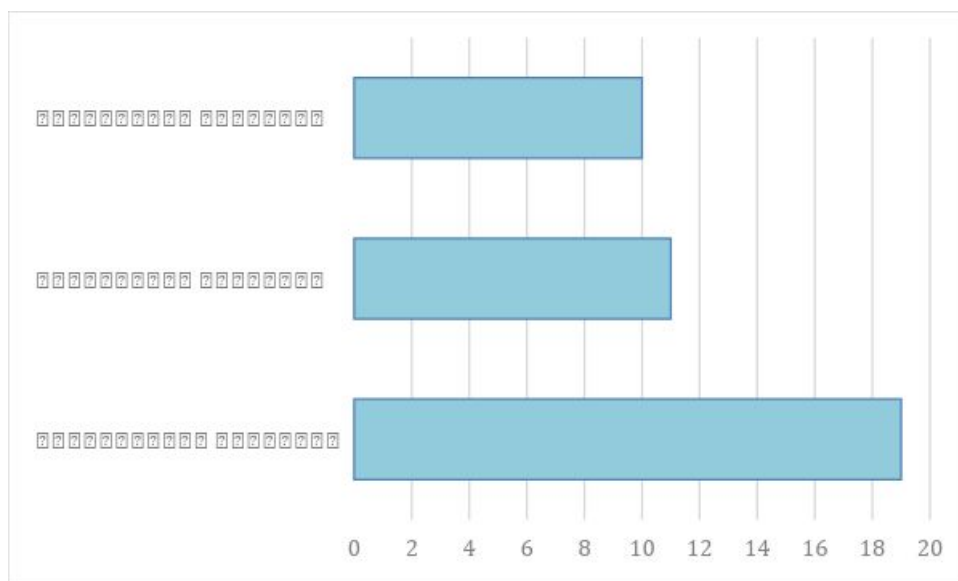

Рис. 2.6. Тональність заголовків публікацій про спецслужби

Позитивні заголовки розповідають про проведення спецоперацій і ключовими словами у них є «викрили», «ліквідували», «затримали», «знешкодили», «вилучили», «піймали». Зі дієслова несуть в собі позитивну тональність, оскільки вказують на те, що спецслужби здійснили певну роботу з підтримання безпеки в країні. Більшою мірою ці заголовки є суто інформативними.

Негативні заголовки повідомляють про конкретних осіб, які мали відношення до роботи в спецслужбах і які зараз піддаються критиці. У цих заголовках ключовими були фрази «позбавили посади», «колишній очільник задекларував мільярди», «підозрюваний у держзраді генерал СБУ», «ніхто з СБУ дає коментарів», «новий керівник ГУР відмовився давати свідчення», «очільника СБУ на Миколаївщині спіймали на брехні у декларації», «завербований у РФ українець став генералом СБУ», «зловили заступника командувача ВМС на контактах з ФСБ», «людина Зеленського в СБУ:

кришувальники», «втеча наркобарона від СБУ». Про спецслужби як орган влади негативних коментарів не було, навпаки вони були пов'язані з особистостями.

Нейтральні заголовки були саме щодо спецслужб як державного органу, вони не несли в собі жодного емоційного наповнення і супроводжувались наступними фразами: «чи відбудеться реформа СБУ», «спецслужби та боротьба з корупцією: досвід іноземних структур», «в ЄС запропонували зменшити вплив спецслужб в Україні».

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що образ спецслужб формується на основі декількох аспектів, а саме: як державний орган та з боку персоналій. Якщо в загальному контексті він позитивний або нейтральний, то негативний більше відноситься для конкретного підрозділу або особи. Це спричинено тим, що прослідкувати інформацію про окрему людину легше ніж про організацію. Люди здатні приймати такі рішення та робити вчинки, що можуть спричинити резонанс навколо них. Якщо особа прив'язана до певної компанії, державного органу влади, організації, то її дії будуть прямо пропорційно впливати на уявлення і про них.

У свою чергу, для визначення образу спецслужб в соціальних мережах буде формуватись індекс включеності. З його допомогою можна простежити рівень залученості користувачів та їхню реакцію на пости по конкретній темі. Найбільш популярними соціальними мережами згідно дослідження NDI є Facebook, Instagram та Twitter. Зазвичай моніторингові компанії зосереджують свою увагу на першому, оскільки саме Facebook має найбільшу аудиторію в Україні – 38 % усього населення. Також в цій соціальній мережі зосереджені офіційні сторінки усіх органів державної влади, високопосадовців, лідерів думок та інтернет- видань.

У свою чергу Instagram та Twitter мають більш розважальний характер і не дуже підходять для аналізу образу державного органу з дотримання безпеки. Тому, аналіз буде проводитись саме по Facebook. Для того, щоб сформувати індекс включеності потрібно прослідкувати, яку реакцію у користувачів

викликають дописи щодо спецслужб. Незважаючи на те, що кожен може виставити пост зі своєю думкою, найбільше інформації щодо діяльності органу безпеки було на офіційних сторінках новинних каналів та безпосередньо Служби безпеки України. Вже на цьому етапі варто зазначити, що пости на новинних каналах типу BBC News Ukrainian, ТСН, ICTV набирали більше негативних коментарів, ніж пости на сторінці СБУ.

У соціальних мережах на відміну від традиційних ЗМІ важче прослідкувати пікові точки, оскільки публікації відбуваються регулярно без прив'язки до конкретної події. Серед усіх дописів за досліджуваний період з 21 травня 2019 року по 31 жовтня 2020 р. резонанс викликали пости про порівняння українських спецслужб з іноземними. У контексті цієї теми користувачі поділились на дві категорії: одні підтримували національні служби, а особливо СБУ, інші ж радикально засуджували роботу спецслужб. При цьому піднімалися і теми корупції, таємних угод та домовленостей у органах національної безпеки. Коментарі користувачів в цьому випадку були більше негативні. Вони супроводжувались образливими висловами на адресу не лише спецслужб, але і інших органів влади, діючого президента та міністрів.

Таку тенденцію можна було простежити під усіма публікаціями. Однак, менше негативна реакція прослідковувалася під постами на офіційній сторінці СБУ. Дописи на ній мають інформаційний характер і розповідають про перебіг операцій, результати затримань. Коментарі під ними були зі словами підтримки та заохочення, зазначалось, що СБУ чи не єдина структура, яка реально показує результати своєї роботи.

З аналізу коментарів можна зробити висновок, що у соціальних мережах індекс включеності високий. Користувачі активно пишуть дописи та залишають відгуки. Однак, в даному контексті, лояльність до діяльності спецслужб є більше негативною, про що свідчать коментарі під дописами. Також можна зробити висновок, що в соціальних мережах можуть бути тільки два аспекти тональності: позитивний та негативний. Нейтральні відгуки не зустрічаються.

Як показав моніторинг інформаційного простору, образ спецслужб України коливається від нейтрального до негативного і на пряму залежить від контексту повідомлень. Якщо для традиційних ЗМІ він нейтральний, то у соціальних мережах більше негативний. Також прослідковується тенденція формування образу спецслужб у двох аспектах, а саме: як державний орган та з боку персоналій. Якщо в загальному контексті він позитивний або нейтральний, то негативний більше відноситься для конкретного підрозділу або особи.

2.3. Взаємодія спецслужб зі ЗМІ як один із чинників формування їх образу

Необхідність формування образу спецслужб в інформаційному просторі усвідомлювалась керівництвом вітчизняних спецслужб не один рік. Таким чином, було сформовано певну іміджеву політику, яка б сприяла формуванню позитивного образу. Проте, як показав попередній моніторинг інформаційного простору, населення не отримує достатньої кількості інформації. Тому постала необхідність проаналізувати як відбувається робота з висвітлення своєї діяльності у спецслужбах.

Як зазначається на урядових порталах, а саме СБУ, для інформування громадськості про діяльність спецслужб та взаємодії із ЗМІ передбачені наступні заходи:

1. Забезпечення через ЗМІ своєчасного та постійного інформування спільноти щодо діяльності спецслужб.
2. Забезпечення висвітлення в ЗМІ заходів за участю керівництва спецслужб.
3. Сприяння представникам ЗМІ в отриманні інформації та надання роз'яснень щодо важливих аспектів діяльності спецслужб та резонансних подій.

Для того, щоб дослідити чи проводяться вищезазначені заходи, було проаналізовано офіційні сайти спецслужб України (СБУ, ГУР, СЗР) на предмет

наявності інформації щодо їх діяльності. Часові рамки для аналізу залишились попередніми, а саме з початку каденції діючого президента В. Зеленського 21 травня 2019 р. по теперішній час 31 жовтня 2020 р.

Офіційний сайт СБУ є краще наповнений ніж сайти СЗР та ГУР. На кожному з сайтів постійно поновлюється інформація для громадян, висвітлюється діяльність органу, є рубрика «доступ до публічної інформації», висвітлюється стан роботи зі зверненнями громадян. Однак, рідко оновлюється колонка «новини», яка для нашого аналізу є важливою.

Детальний аналіз сайтів на показав, що прес-служби готують наступні матеріали: інформаційні матеріали, електронні публікації, відеосюжети, інформаційні дайджести. Окрім цього, на сайтах подається інформація про організаційні заходи, які будуть відбуватись спецслужбами. Для детального розгляду також було пораховано кількісне співвідношення цих матеріалів. Таким чином, у 2019 р. на сайтах СБУ, СЗР та ГУР було опубліковано 1116 інформаційних матеріалів, 236 відеосюжетів. Окрім цього, на кожному сайті є архів матеріалів, де можна переглянути публікації попередніх років (на сайті СЗР найперші публікації були за 2005 р., на сайті ГУР з 2010 р., а на сайті СБУ за 2014 р.). Якщо говорити за висвітлення організаційної роботи, то загалом на трьох сайтах містилась інформація по 23 прес- конференціях. ГУР було надано консультації для підготовки програми «Кордон держави», розглянуто роботи конкурсу «Смарагдова ліра», а СБУ було проведено підготовку до друку двох частин книги Євгена Хоружного «Заслон».

На противагу, у 2020 р. загалом було опубліковано 966 інформаційних матеріалів, створено 175 відеосюжетів, та проведено 14 брифінгів і конференцій. Як бачимо, кількість підготовленого матеріалу прес- службами органів національної безпеки зменшилась у цьому році в порівнянні з 2019 р. З цього можемо зробити висновок, що взаємодія з ЗМІ зменшилась і відповідно громадськість отримувала менше інформації про діяльність спецслужб. Окрім цього, на сайтах можна побачити звернення, інтерв'ю та коментарі щодо різних аспектів діяльності спецслужб надані керівництвом під час брифінгів та

прес-конференцій. Найбільше інформації було щодо ситуації на українсько-російському кордоні, окупованих територіях, та проведенні спецоперацій.

Так, на сайті ГУР було випущено ряд матеріалів щодо охорони кордонів України на межі з Автономною Республікою Крим (АРК). Основними темами для висвітлення в ЗМІ були:

- здійснення заходів щодо організації охорони кордону в умовах присутності військового контингенту РФ в АРК та посилення державного кордону на інших ділянках;

- збереження корабельно-катерного складу морської охорони спеціального відомства, недопущення захоплення зброї та військової техніки в АРК;

- відновлення роботи Азово-Чорноморського регіонального управління спецслужб за новим місцем дислокації;

- посилення заходів контролю на адмін межі з АРК з метою недопущення пропуску екстремістських налаштованих осіб, зброї та інших заборонених предметів;

- здійснення моніторингу кордону патрульними літаками спецслужб та залучення представників авіаційних організацій та власників приватних повітряних суден до охорони державного кордону України;

- здійснення заходів з посилення українсько-російського кордону та відбиття нападів на спеціальні підрозділи Луганського та Донецького загонів; виконання комплексу заходів з підтримання режиму та правопорядку в смузї безпеки вздовж лінії контрольованої території угрупованням антитерористичної операції в межах Донецької та Луганської областей тощо.

Однак, важливо не лише прослідкувати інформацію на офіційних сайтах спецслужб, але і загалом, які ще дії були реалізовані для покращення образу органу національної безпеки в інформаційному просторі. Таким чином, зважаючи на активну антиукраїнську пропаганду з боку російських ЗМІ щодо ситуації в Україні, пресслужби реагували на подібні заяви та спростовували дану інформацію (наприклад, заперечення причетності українських спецслужб

до затримань «вагнерівців»). На телеканалі 1+1 у було запущено програму «Хоробрі серця», в якій брали участь працівники спецслужб під час виконання бойових завдань в зоні проведення АТО. Даний проект був розроблений телеканалом разом з спецслужбами саме для піднесення образу других та привернення уваги до їхньої діяльності.

Окрім цього, готувалась інформація для розміщення на «Урядовому порталі» КМУ. Таким чином, прес-службою було підготовлено понад 165 матеріалів. Ці публікації або новини включали в себе найважливішу інформацію щодо діяльності даних підрозділів спецслужб. Вона подавалась у стиснутому вигляді і несла в собі позитивний характер роботи.

Можемо зазначити, що пресслужби даного органу висвітлювали інформацію на офіційних сайтах на достатньому рівні відповідно до ЗУ «Про доступ до публічної інформації». Однак, можна простежити і ряд недоліків, наприклад малорозвинена співпраця з телебаченням та іншими ЗМІ, несистемна організація масових заходів у роботі зі ЗМІ (круглих столів, брифінгів, конференцій). Відповідно і слабкий зворотній зв'язок з громадянами. В міру своєї компетентності спецслужби не можуть розкривати усіх аспектів своєї роботи, але та інформація, яка підлягає оприлюдненню, повинна бути поширена в інформаційному просторі максимально, щоб сам образ про підрозділ не зникав за потоком численної інформації про інші події в діяльності країни.

Висновки до 2 розділу

1. Частотний аналіз згадок про спецслужби в ЗМІ показав, що кількість публікацій різниться в залежності від виду ЗМІ та часового періоду. Так, у досліджувані рамки найбільше публікацій було у Facebook та на телеканалі 1+1. Онлайн- видання «Українська правда», Instagram і Twitter мали менше публікацій. З цього можемо зробити висновок, що чим менш контрольований канал, тим більше на ньому інформації. Окрім цього, в

залежності від часу коливалась і популярність пошукових запитів. Простеживши тенденцію, було виділено пікові точки, на які припали потужні інфохвилі, що спричинили обговорення того чи іншого аспекту діяльності спецслужб. Тематами, які виділялись та шукались найбільше були: нові призначення, проведені спецоперації, прийняття реформ. Варто зауважити, що у 2020 р. кількість запитів та популярних тем була більшою у порівнянні з 2019 р. Цю тенденцію можна узагальнити тим, що розвиток інформаційного простору дає з кожним роком більше можливостей для поширення інформації. .

2. Для того щоб виокремити образ спецслужб було здійснено моніторинг інформаційного простору. Конкретно індекс медіалоюльності показав, що інформація по найпопулярніших пошукових запитах подавалась більшою мірою нейтрально, решта була більше негативною. В даному випадку, висновок такий, що тематика повідомлення впливає і на саму інформацію у ньому. Лоюльність повідомлення залежить від реакції, дій, що показуються по спецслужби в контексті повідомлення. Такий висновок було зроблено і після визначення індексу включеності (для соціальних мереж). Повідомлення напряду впливало на реакцію користувачів. Однак, прослідкували і тенденцію щодо вільного висловлення думки: в соціальних мережах користувачі залишали більше негативних коментарів, критикували та порівнювали спецслужби, на відміну від онлайн- видань або телебачення. Для виокремлення образу в традиційних ЗМІ було проведено визначення тональності заголовків, яке показало, що більшість з них мали нейтральний характер, а інша частина позитивний. Це пояснюється тим, що традиційні ЗМІ беруть дані з офіційних сторінок та джерел спецслужб, а там вона подається без негативного підтексту.

3. Якщо говорити про формування свого образу спецслужбами в інформаційному просторі, то прес-служби даного органу висвітлюють інформацію на офіційних сайтах на достатньому рівні відповідно до ЗУ «Про доступ до публічної інформації». Однак, можна простежити і ряд недоліків, наприклад малорозвинена співпраця з телебаченням та іншими ЗМІ, несистемна організація масових заходів у роботі зі ЗМІ (круглих столів, брифінгів,

конференцій). Відповідно і слабкий зворотній зв'язок з громадянами. В міру своєї компетентності спецслужби не можуть розкривати усіх аспектів своєї роботи, але та інформація, яка підлягає оприлюдненню, повинна бути поширена в інформаційному просторі максимально, щоб сам образ про підрозділ не зникав за потоком численної інформації про інші події в діяльності країни.

РОЗДІЛ 3

РЕКОМЕНДАЦІЇ З УДОСКОНАЛЕННЯ ОБРАЗУ СПЕЦСЛУЖБ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

На основі висвітленої в ЗМІ інформації громадяни формують про спецслужби своє власне враження і відношення. Для того, щоб визначити як впливає на них інформація було проведено онлайн-опитування. На основі проведеного аналізу було висунуто власні пропозиції та рекомендації, що дозволять покращити образ спецслужб в інформаційному просторі.

3.1. Дослідження відношення населення до спецслужб України у контексті висвітленої в ЗМІ інформації

ЗМІ публікують інформацію про спецслужби, формуючи їх певний образ у свідомості населення. Для того, щоб прослідкувати як люди відносяться до цього органу було проведено анонімне опитування (див. Додаток Б). Створена Google-форма була розміщена в мережі Інтернет, щоб охопити більшу кількість учасників.

Основною метою було простежити чи впливає тональність висвітленої в ЗМІ інформації на відношення громадян до спецслужб. До уваги брався саме віковий сегмент, оскільки групи людей по-різному сприймають інформацію і інтерпретують її в залежності від отриманого життєвого досвіду.

Зважаючи на те, що інформаційний простір за своїми функціями не є обмежений, опитати всіх користувачів неможливо, тому була сформована нерепрезентативна вибірка. В опитуванні взяли участь 40 учасників. Вік респондентів різняться: 15-20 років мають 20% респондентів; 21-40 років мають 25% респондентів; 41-60 років мають 42,5% респондентів; 61+ років мають 12,5% респондентів.

Завданнями даного дослідження були:

1. Скласти питання, відповіді на які дали б змогу оцінити відношення опитаних до спецслужб;
2. Підібрати відповідний інструментарій для збору інформації;
3. Сформуванати вибірку опитаних (в нашому випадку буде нерепрезентативне дослідження);
4. Прослідкувати звідки респонденти отримують інформацію про спецслужби;
5. Як часто та яку за тональністю інформацію опитувані чують;
6. Дізнатись думку щодо відношення до спецслужб;
7. Зібрати відповіді та проаналізувати їх;
8. Оцінити відношення опитаних до спецслужб;
9. На основі результатів зробити висновки щодо відношення громадян до спецслужб.

Анкета складалась з 5 запитань, а саме:

- як часто Ви чуєте інформацію про спецслужби?
- звідки Ви отримуєте інформацію про спецслужби?
- яку інформацію про спецслужби Ви зазвичай чуєте?
- спецслужби України- це позитивне чи негативне явище?
- як особисто Ви відносите до спецслужб України?

Аналізуючи відповіді опитуваних на перше питання, як часто вони чують інформацію про спецслужби, більшість з них (57,5 %) відповіли, що часто, 30 % рідше отримують інформацію, а 12,5 % респондентів не знають, що таке спецслужби. Як бачимо, інформаційний простір наповнений інформацією про цей орган національної безпеки (рис. 3.1).

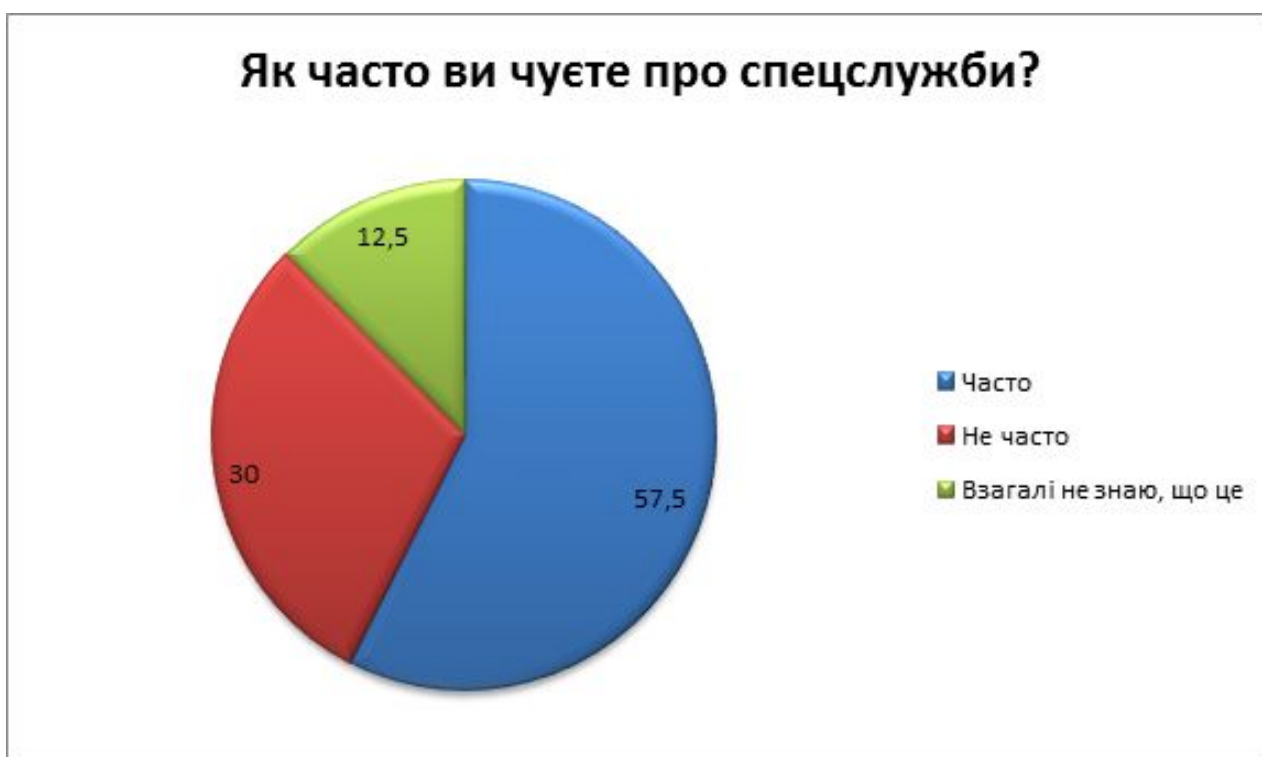

Рис. 3.1. Думка опитаних щодо частоти інформації про спецслужби

Важливо було зрозуміти звідки респонденти отримують інформацію про спецслужби, тобто встановити, яке джерело подачі даних є найбільш популярним. Так респонденти отримують інформацію про спецслужби в більшості випадків з Інтернету (42,5%) та ЗМІ (40%). Соціальні мережі майже не задіяні (17,5%), що показано на рис. 3.2. При цьому, 2 з опитаних вказали, що Інтернет як мережа для них поєднує в собі і можливість переглядати

телеканали в режимі онлайн і читати електронні версії газет та журналів. Тобто заміняє інші можливі способи отримання інформації.

Відсоткове відношення для соціальних мереж можна пояснити тим, що в нашому опитуванні брали участь і люди старше 45 років, які не користуються такими додатками і більше інформації отримують саме від традиційних ЗМІ, тобто телебачення та газет або журналів.

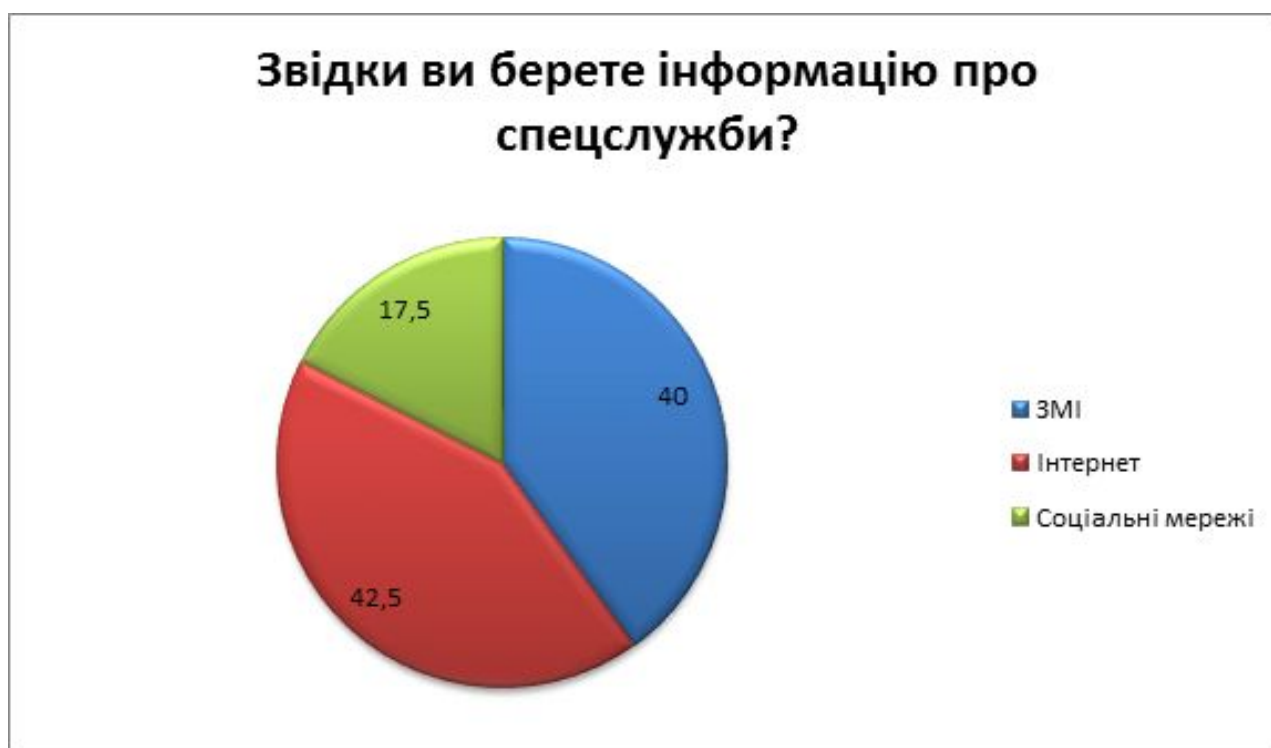

Рис. 3.2. Думка опитаних про канали отримання інформації про спецслужби

Усі з опитаних ознайомлюються з інформацією про спецслужби в тому чи іншому її прояві, тому важливо було визначити, яка вона на їхню думку. Для вибору було запропоновано два варіанти: позитивна та негативна. Додаткових категорій у формі «нейтральної інформації» або «Ваш варіант» не було запропоновано.

Тому що в нашому випадку респондент- живі люди, які сприймають інформацію в двох ключах. Навіть якщо тональність повідомлення про спецслужби є нейтральною, вони його будуть інтерпретувати по- своєму, тобто в позитивному чи негативному ключі. Так відповіді показали, що більшість респондентів чують позитивну інформацію про спецслужби України (65%), а негативну – 35% респондентів (див. рис. 3.3). Ми можемо зробити з цього висновок, що самі опитувані ставляться позитивно до спецслужб.

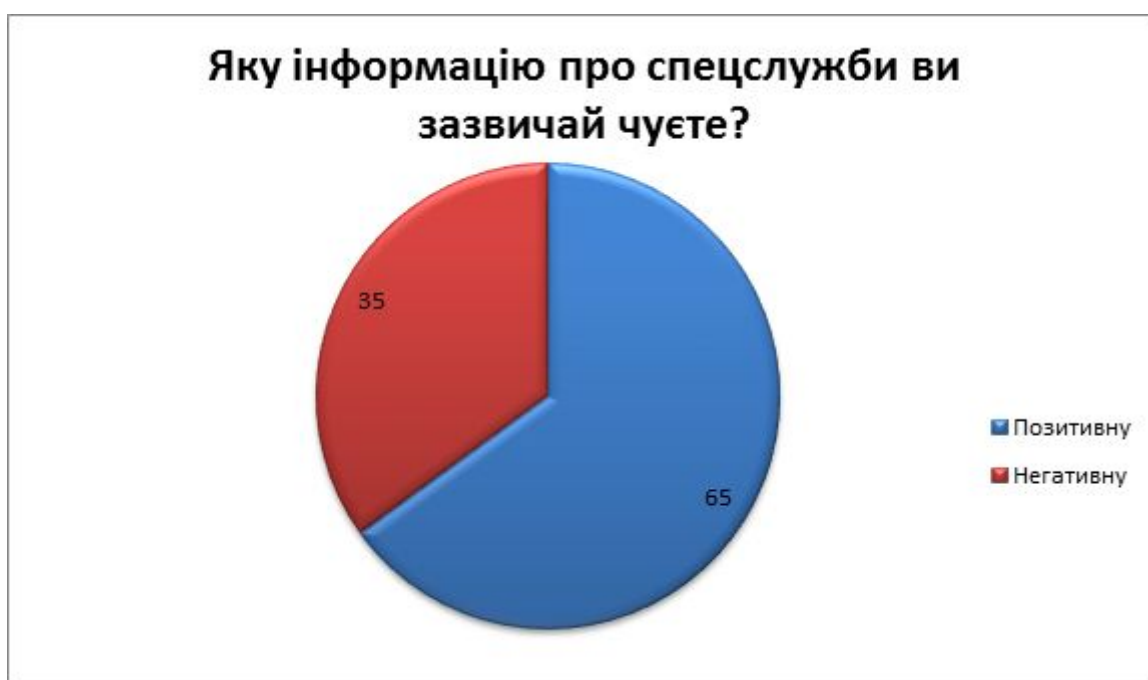

Рис. 3.3. Думка опитаних щодо тональності отриманої інформації про спецслужби

На основі попередніх відповідей бачимо, що інформація в медіа просторі про спецслужби є більше позитивною. На основі цього можна висунути гіпотезу, що і самі спецслужби населенням будуть сприйматись позитивно, оскільки їхній образ напряду залежить від тої інформації, яка висвітлюється про їхню діяльність. Тому, щоб підтвердити або спростувати дане твердження наступним питанням для респондентів було визначити, чи спецслужби України є явищем позитивним чи негативним.

Результати показали, що більшість респондентів вважає, що спецслужби України це позитивне явище (73,7%). Негативне відношення мають 26,3% респондентів (див. рис. 3.4). Показники схожі з попередніми відповідями, що цілком підтверджує вищезазначене. На формування образу спецслужб впливає і сама інформація, яку висвітлюють в засобах масової інформації та інших ресурсах.

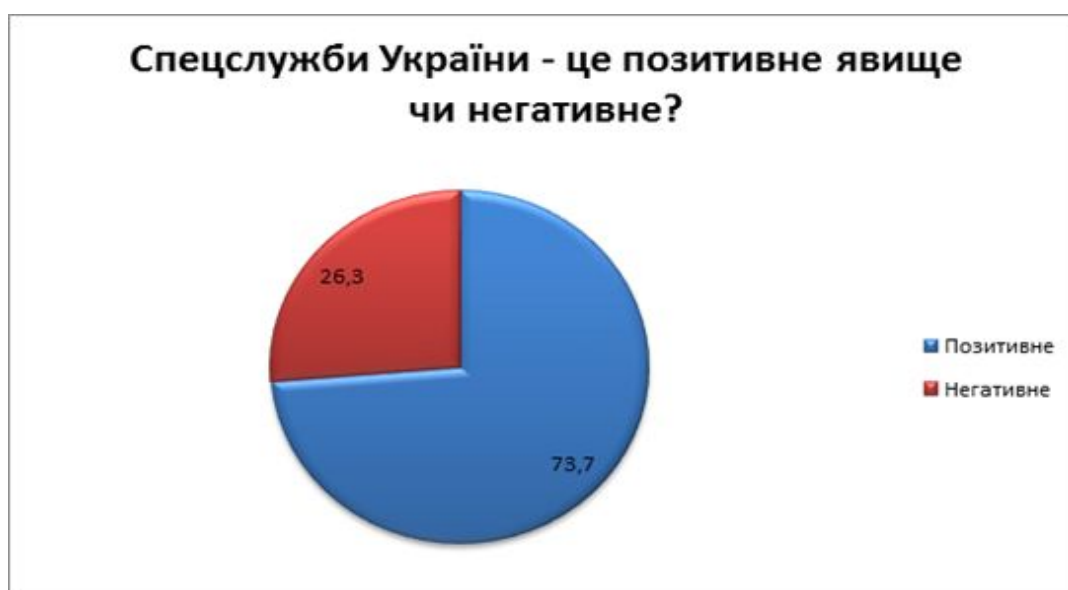

Рис. 3.4. Думка опитаних про спецслужби як явище

Визначивши звідки та як респонденти сприймають інформацію про спецслужби, наступним етапом було дізнатись як особисто вони відносяться до спецслужб України. Результати відповідей на останнє питання показали, що більшість респондентів позитивно відносяться до спецслужб України (52,5%). Негативне відношення мають 15% респондентів; «Байдуже» відповіли 32,5% респондентів (див. рис. 3.5).

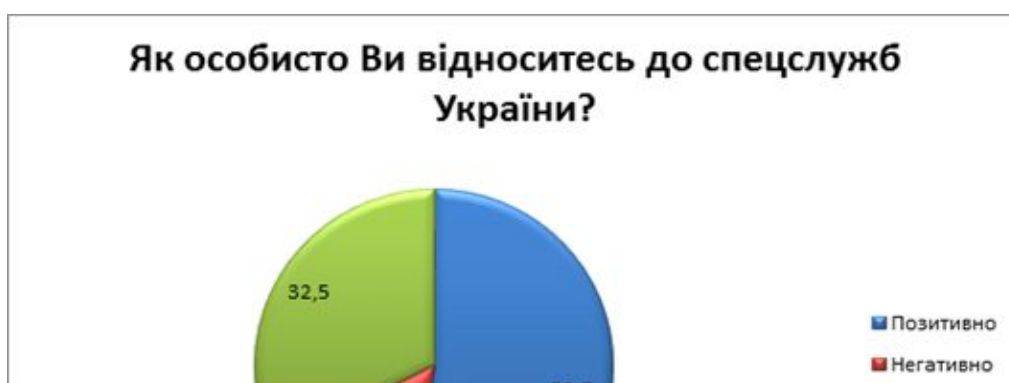

Рис. 3.5. Відношення опитаних щодо спецслужб України

Таким чином, по результатах проведеного опитування можемо зробити наступні висновки: на відношення населення до спецслужб впливає і інформація, яку висвітлюють ЗМІ та інші ресурси. Найбільше інформації населення отримує саме з традиційних ЗМІ та в мережі Інтернет. При цьому, дана інформація є більше позитивною ніж негативною. На фоні цього у людей формується і позитивне враження про спецслужби.

Якщо ж говорити за саме відношення, то більшість також ставляться до цього органу національної безпеки позитивно. Однак, є люди, які мають нейтральне ставлення. На них не впливає та інформація, яка висвітлюється про діяльність спецслужб. В міру їхніх власних зацікавлень та життєвого досвіду для них спецслужби не відзначаються чимось, на що варто звертати увагу.

З даного дослідження ми побачили, що важливу роль відіграє віковий розподіл. Адже більшість відповідей з варіантами «негативно» або «байдуже» давали саме люди старше 40 років. Молодші за віком респонденти ставились позитивно. Тому можемо прослідкувати тенденцію, що в міру життєвого досвіду, під час якого люди спостерігали за різними етапами побудови держави, формувань урядових структур та керування країною окремими людьми, призвели до негативного відношення до державних структур. Такі громадяни вже не вірять у можливість позитивної діяльності органів влади, високопосадовців, навіть якщо і відбуваються зміни і запроваджуються нові закони, які повинні покращити попереднє становище. Для них позитивна інформація про спецслужби на просторах інформаційного простору буде становити менше значення ніж негативна.

3.2. Пропозиції та рекомендації з удосконалення образу спецслужб в інформаційному просторі України

Під час проведення моніторингу інформаційного простору для визначення образу спецслужб було виявлено проблеми, пов'язані з їх низькою присутністю у ЗМІ та соціальних мережах. В той час як спецслужби проводять діяльність відповідно до своїх функцій та обов'язків, мала кількість громадян знають про їхню роботу, а тому не можуть сформувати чітке ставлення до цього органу національної безпеки. Це пов'язано з тим, діяльність спецслужб певною мірою не дає їм можливості це зробити в силу своїх компетентностей. Однак, щоб отримати суспільне схвалення, важливо пояснювати населенню, що роблять спецслужби, і чому це є важливим.

Таким чином, багато демократичних країн покладаються на незалежні ЗМІ як на основний засіб поширення новин про спецслужби, оскільки вони сприймаються як найбільш правдиве джерело інформації і заслуговують на довіру завдяки своїй незалежності. Якщо не висвітлити інформацію вчасно, може статись так, що вона буде надана іншим джерелом, або з часом втратить свою актуальність, буде неточною або неповною. У таких випадках збройні сили повинні постаратися виправити або скорегувати інформацію. Тому краще і є більш ефективним з самого початку надати вірну інформацію про проведені операції або загалом про свою діяльність, ніж пізніше коригувати її та виправляти негативний образ.

В той самий час спецслужбам потрібно усвідомлено підходити до формування суспільної думки та довіри. Якщо ж органами національної безпеки не буде чітко визначено відносин з ЗМІ, їхній образ в інформаційному просторі буде створюватись журналістами, які, в свою чергу, будуть концентрувати увагу скоріше на скандалах і невдачах, ніж на успіхах для створення цікавих репортажів. А достатній рівень відкритості може допомогти громадянам усвідомити основну роль спецслужб і таким чином зміцнити довіру.

Однак, тут можуть виникати проблеми з корумпованістю у створенні певних настроїв в суспільстві вже зі сторони держави. Така ситуація, наприклад, виникла у США за правління Джорджа Буша, а саме урядом було

використано ряд маніпуляцій та зловживань даними, отриманими від розвідки, про наявність зброї масового знищення в Іраку для того, щоб ввести свої війська на територію цієї держави. В даному випадку, спецслужби маніпулювали (вирвали з контексту інформацію) і піддавали її політичному тиску, який відбувався на аналітиків та експертів, щоб запевнити міжнародну громадськість та населення країни в правильності здійснення агресії.

Дана ситуація показала, що через неможливість заперечити або спростувати цю інформацію, спецслужби та ЗМІ піддалися пропаганді. Це може відбуватись, якщо інформація розміщена на сторінках офіційних або популярних видань, телебаченні. Тому навіть зі сторони ЗМІ потрібно проводити певну перевірку отриманої про спецслужби інформації. В свою чергу і спецслужби перед тим як публікувати інформацію повинні на своїх внутрішніх каналах здійснити перевірку і впевнитись у її достовірності. В іншому випадку, ця інформація обернеться проти них і послугує каталізатором для формування негативного образу. В цьому і полягає складність показу інформації спецслужбами, адже неможливо передбачити як громадськість сприйме ту чи іншу ситуацію і яка буде його реакція. Проте це не повинно зупиняти спецслужби у висвітленні інформації щодо їх діяльності, а навпаки змушувати слідкувати за настроєм користувачів і розуміти, в якому руслі краще працювати та що удосконалювати у своїй роботі.

Важливо також розуміти, що культура спецслужб і ЗМІ різна і, природно, під час контакту це призводить до непорозумінь. У той час як спецслужби консервативні, корпоративні та замкнуті, ЗМІ більш ліберальні, публічні і відкриті. І це певною мірою затрудняє надання спецслужбами інформації для ЗМІ. Проте, якщо органи безпеки не будуть говорити від свого імені, то журналісти або публіцисти в інформаційному просторі знайдуть тих, хто буде говорити за них і в більшості випадків це експерти, які висвітлюють інформацію про спецслужби на основі своєї власної думки.

Тому це в інтересах українських спецслужб повідомляти ту інформацію, яку вони хочуть повідомити, суспільству і таким чином отримувати суспільну

підтримку. Таким чином, вдасться сформувати певний зв'язок між громадськістю та спецслужбами.

Висновки до 3 розділу

1. Після проведеного соціологічного опитування можемо зробити наступні висновки: на відношення населення до спецслужб впливає і інформація, яку висвітлюють ЗМІ та інші ресурси. Найбільше інформації опитані респонденти отримують саме з традиційних ЗМІ та в мережі Інтернет. При цьому, дана інформація є більше позитивною ніж негативною. На фоні цього у людей формується і позитивне враження про спецслужби. Якщо ж говорити за саме відношення, то більшість також ставлять до цього органу національної безпеки позитивно. Однак, є люди, які мають нейтральне ставлення. На них не впливає та інформація, яка висвітлюється про діяльність спецслужб. В міру їхніх власних зацікавлень та життєвого досвіду для них спецслужби не відзначаються чимось, на що варто звертати увагу. З даного дослідження ми побачили, що важливу роль відіграє віковий розподіл. Тому можемо прослідкувати тенденцію, що в міру життєвого досвіду, під час якого люди спостерігали за різними етапами побудови держави, формувань урядових структур та керування країною окремими людьми, призвели до негативного відношення до державних структур.

2. В інтересах українських спецслужб повинно бути закладено повідомляти ту інформацію, яку вони хочуть повідомити, суспільству і таким чином отримувати суспільну підтримку. Звісно, неможливо надати всю інформацію про свою діяльність в міру таємності, але по максимуму повідомляти про події, які можуть бути висвітлені. Таким чином, вдасться сформувати певний зв'язок між громадськістю та спецслужбами. Якщо ж цього не робити, то інформація про діяльність органу національної безпеки буде висвітлена з боку експертів або інших публіцистів, які подадуть її у відповідності до власного ставлення до спецслужб.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши формування образу спецслужб в інформаційному просторі України, можна зробити наступні висновки:

1. Історія становлення спецслужб в Україні пройшла довгий етап, починаючи від Лютневої революції і закінчуючи ухваленням законів щодо їх реформування у період незалежності. Аналіз показав, що основний аспект під час формування робився саме на розвідувальну діяльність спецслужб. Окрім цього, в залежності від часового періоду змінювались і завдання та функції даного органу. Проте, основне завдання щодо дотримання контролю за безпекою країни та захист громадян залишалось незмінними. Важливо відзначити той факт, що розгалуження структури спецслужб розпочалось ще до проголошення незалежності. Тим самим можемо зробити висновок, що сучасна структура даного органу не є нав'язаною іноземними апаратами, а є сформованою історично. Однак, необхідно визнати, що існує певне коло проблемних питань. Серед них особливої уваги заслуговують наступні: оновлення законодавчого забезпечення діяльності спецслужби, покращення матеріально-технічної бази. Також можна простежити розбіжність між тим, що написано на папері і тим, що насправді втілюється в життя. Так, одні підрозділи спецслужб виконують не лише свої обов'язки, але і обов'язки інших відомств.

2. Однією з причиним ускладненого перебігу дослідження спецслужб є те, що мало науковців опрацьовують дану тему, хоча вона є досить актуальною на сьогодні. Більшою мірою дослідники схиляються до праць своїх попередників, не розглядаючи тему з іншої сторони. Також існує відмінність між сприйняттям спецслужб в Україні та закордоном. Кожна країна по-своєму розуміє визначення «спецслужби», що спричинене різними пріоритетами. Тому в кожній країні її структура, обов'язки та функції будуть різнитись. Однак, під час формування понятійно- категоріального апарату, було простежено, що основне завдання спецслужб є незмінним, а саме дотримання безпеки в країні, охорона кордонів та захист громадян. Також під час опрацювання матеріалів

було сформовано визначення «образ», «образ спецслужб» та «інформаційний простір». Таким чином, було визначено основні відмінності поняття образу та інших суміжних понять як імідж та репутація. Сформовано думку, що образ спецслужб визначається як колективний, оскільки включає в себе і образ організації і окремо персони. Цьому твердженню сприяє також і розгалужена структура даного органу влади. Для подальших досліджень згідно нашої теми важливо розуміти поняття інформаційного простору, тому було опрацьовано матеріальну базу і визначено, що дане поняття становить собою сукупність усієї інформації, але, зважаючи на те, що з кожним разом його наповнення збільшується, виникає проблема у простежуванні важливих та актуальних даних.

3. Під час аналізу сучасного стану діяльності спецслужб в Україні було простежено, що структура даного органу є розгалуженою. Створено окремі підрозділи, які відповідають за ті чи ті оборонні та захисні функції. Однак, відразу було помічено, що їхні обов'язки часто повторюються. Дана ситуація показує проблеми на законодавчому підґрунті. Аналіз також показав, що в залежності від специфіки роботи підрозділів, різниться і наявність відкритої про них інформації. Так, одні відділи регулярно звітують про здійснену роботу, інші- не висвітлюють приховані дані. Така тенденція пояснюється тим, що спецслужби в сучасній Україні працюють у певному режимі таємності і не мають права показувати інформацію з грифом «Засекречено». Окрім цього, усі підрозділи спецслужб працюють окремо один від одного і звітують верхівкам влади. Такий висновок можна зробити з аналізу інформації про них. В даному випадку, це можна вважати проблемним аспектом, адже спецслужби як один загальний орган створений, щоб слідкувати за безпекою в державі, тому важливо, щоб усі діяли заодно і мали доступ до різної інформації.

4. Важливо розуміти, який саме образ спецслужб формується у ЗМІ. Тому було здійснено моніторинг інформаційного простору України. Використання різноманітних спеціальних методів дало можливість детально

простежити ситуацію. Таким чином, частотний аналіз показав, що кількість публікацій про спецслужби залежить від змін, нововведень або проведені спецоперації, що відбуваються у органах. Тобто, чим більш резонансна та масштабна тема, тим більше згадок про неї у ЗМІ. Також, у процесі аналізу було помічено, що про одні підрозділи спецслужб було більше інформації, ніж про інші. Таку тенденцію можна пояснити тим, що діяльність таких підрозділів більше афішується відділами зв'язків з громадськістю. Під час аналізу, було помічено і тенденцію, що в залежності від виду ЗМІ, різнилась і загальна кількість висвітленої інформації. Це можна пояснити в контексті підпорядкування, яку політичну ідеологію наслідуює та яке ставлення має до сучасної верхівки влади. При цьому прес-служби даного органу влади працюють над покращенням їхнього образу. Про це стало зрозуміло з аналізу процесу взаємодії прес-служб зі ЗМІ. З офіційної позиції спецслужб подавалась та інформація, яка показує позитивні результати роботи. Звісно зі специфікою роботи даного органу, висвітлюється лише частина даних, але та наявна дає можливість зробити висновок, що зі сторони спецслужб інформація подається на офіційних сайтах, або згідно запитів журналістів, і не несе в собі негативного підтексту. Проблемним питанням є те, що спецслужби певною мірою намагаються подавати про свою роботу мало інформації, щоб не викликати негативну реакцію в інформаційному просторі.

5. Наступний моніторинг традиційних ЗМІ дав можливість детальніше розглянути, який формується образ спецслужб. Так, результати показали, що тональність інформації про спецслужби прямо залежить від самої ситуації, що описувалась. В нашому випадку, інформація про спецслужби подавалась більше у нейтральному значенні, але у співставленні позитивних і негативних згадок, кількість других більша. Якщо ж говорити за соціальні мережі, аналіз показав два аспекти тональності: позитивний та негативний. Нейтральні відгуки не зустрічались. З цього робимо висновок, що загальний образ про спецслужби є нейтральним, адже і інформація в ЗМІ подавалась без конкретного підтексту. Певною мірою відбувалась лише констатація фактів.

Висновок з цього можемо зробити наступний: даний орган влади в міру своєї компетентності перебуває менше на слуху у населення.

6. Відношення населення до спецслужб прямо залежить від інформації, яку висвітлюють ЗМІ та інші ресурси. Такі результати було зроблено після проведення онлайн-опитування. Найбільше інформації населення отримує саме з традиційних ЗМІ та в мережі Інтернет. При цьому, дана інформація є більше позитивною ніж негативною. Якщо ж говорити за саме відношення, то більшість також ставлять до цього органу національної безпеки позитивно. Тобто не завжди тональність висвітленої в ЗМІ інформації впливає на відношення респондентів. Вони його формують в міру свого життєвого досвіду, установок та принципів. Тому, в інтересах українських спецслужб повинно бути закладено повідомляти ту інформацію, яку вони хочуть повідомити, суспільству і таким чином отримувати підтримку. Це допоможе сформувати певний зв'язок між громадськістю та спецслужбами. Якщо ж цього не робити, то інформація про діяльність органу національної безпеки буде висвітлена з боку експертів або інших публіцистів, які подадуть її у відповідності до власного ставлення до спецслужб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абакумов В. М. Загальна характеристика форм та засобів ведення інформаційних війн в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. Вип. 38. с. 159–165.
2. Абакумов В. М. Інформаційні війни як одна із форм реалізації загроз інформаційній безпеці держави. *Право і Безпека*. 2008. №72. С. 34–39.
3. Антоняк Я. Особливості розвідувальної діяльності Гетьманату. *Роль і місце національної спецслужби в історії українського державотворення*. Київ, 2017. С. 33–35.
4. Аронсон Э., Пратканис Э. Эпоха пропаганды: Механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление. СПб. : прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. 384 с.
5. Баровська А. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії : аналіт. доп. К. : НІСД, 2016. 109 с.
6. Быков И. А., Мажоров Д. А., Слуцкий П. А., Филатова О. Г. Интернет-технологии в связях с общественностью . СПб. : Роза мира, 2010. 275 с.
7. Василичук М. Роль і місце спецслужб часів Української держави П. Скоропадського. *Роль і місце національної спецслужби в історії українського державотворення*. Київ, 2017. С. 38–40.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. на CD). Київ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
9. Вертешин А. Легитимация и делегитимация власти с использованием медийных ресурсов. *Государственная служба*. 2009. №3. С. 87-90.
10. Винер Н. Индивидуальный и общественный гомеостаз / пер. с англ. М.Н. Грачева. *Общественные науки и современность*. 1994. №6. С. 127–130.
11. Вироки за антиукраїнську агітацію у соцмережах. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2170916-za-antiukrainski-zakliki-v-socmerezzi-dvohmeskanciv-donbasu-zasudili-do-5-rokiv.html>.

12. Віннічук О. Особливості трансформації політичних цінностей українського суспільства у постреволюційний період. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2015. №1. С. 33–41.
13. Воєнні видатки держав світу. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milexconstant-USD.pdf>.
14. Война на Донбасе: какие потери понесли армии Украины и России // Апостроф. 2016. 27 мая. URL: <http://apostrophe.ua/article/politics/2016-05-27/voyna-na-donbasse-kakiepoteri-ponesli-armii-ukrainyi-i-rossii/5232>.
15. Волошин М. Створення та розвиток українських спеціальних служб часів Національної революції 1917-1921 рр. *Роль і місце національної спецслужби в історії українського державотворення*. Київ, 2017. С. 43–45.
16. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство. Львів: Літопис, 2000. 318 с.
17. Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. Вип. 1. с. 136–141.
18. Гранчак Т. Соціальні мережі — інноваційний механізм зворотного зв'язку в управлінській діяльності: монографія. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. К., 2014. с.133–177.
19. Гуз А. М. Захист секретів підпілля ОУН в 20-40- х р. 20 ст. *Роль і місце національної спецслужби в історії українського державотворення*. Київ, 2017. С. 53–54.
20. Данилов В. Особливості формування іміджу Збройних Сил України. *Політичний менеджмент*. 2009. №5. С. 88–95.
21. Дубас О. Сучасні наукові підходи до дослідження інформаційно-комунікаційного простору. 2010. 7 с.
22. Еляшевська Н. Ф. Вразливість України до інформаційної війни. *Теле- та радіожурналістика*. Львів, 2015. Вип. 14. С.165–169.

23. Еляшевська Н. Ф. Інформаційна війна між Україною та Росією: стереотипи, наслідки, шляхи подолання. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: Збірник тез III Всеукр. наук-практ. конф. 21 травня 2014 р.* Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2014. с.172–174.
24. Еляшевська Н. Ф. Медіа України взірця 2012 року: статус і контентне наповнення. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Science*, III (9), Issue 53, 2015. Budapest, 2015. P. 47–52.
25. Еляшевська Н. Ф. Особливості поведінки українських журналістів в умовах інформаційної війни. *IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Захист прав і свобод людини і громадянина в умовах формування правової держави» 27 травня 2015 р.* Львів, 2015. с. 278–279.
26. Житарюк М. Г. «Гарячі точки» у ЗМІ та засобах масової інформації, пропаганди і маніпуляції. Особливості російсько-української війни 2014 р. *Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика.* 2015. Вип. 40. с. 208–214.
27. Завадський І. І. Інформаційна війна – що це таке? *Захист інформації. «Конфідент».* № 4, 1996.
28. Замятин А., Замятин В., Юсупов Р. Опасности информационно психологической войны. *ОБЖ.* 2002. № 6. с. 42–46.
29. Зверев А. Л. Роль интернет-коммуникаций в выработке политических представлений российских граждан. *Вестник Томского государственного университета Философия. Социология. Политология.* 2013. № 3 (23). С. 87–99.
30. Карпенко В. О. Інформаційна політика та безпека: підручник. К. : Нора-Друк, 2006. 320 с.
31. Ляковська С. Спецслужби ДЦ УНР в екзилі в документах органів ДПУ. *Роль і місце національної спецслужби в історії українського державотворення.* Київ, 2017. С. 77–78.

32. Михальчук В. Національний інформаційний простір як середовище інформаційних операцій. *Інформаційний простір України*. 2007. С. 37–40.
33. Множатся доказательства военных преступлений и российского вмешательства // Amnesty international. URL: <https://amnesty.org.ru/node/3055/>.
34. Монтескье Ш. Избранные произведения. Москва : Госполитиздат, 1955. 803 с.
35. Московичи С. Век толп: исторический трактат по психологии масс / пер. с фр. Т. П. Емельянова. Москва: Центр психологии и психотерапии, 1998. 480 с.
36. Нагорна Л. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань: монографія. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.
37. Наїм М. Занепад влади. Київ : BookChef, 2017. 512 с.
38. Найкривавіша війна в Європі з часів Балкан у 90-х роках і найдовша за майже століття. URL: <https://www.unian.ua/war/10252428-financial-times-zabuta-viyna-vukrajini-vz-he-stala-naydovshoyu-z-chasiv-drugoji-svitovoji.html>.
39. Національна безпека і оборона. Київ: Центр Разумкова. №5-6. 2014. URL: http://old.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/5_6_Ukr_Ros_2014_site_s.pdf.
40. Нестеряк Ю. Визначення та узагальнення пріоритетів державної політики України в інформаційній сфері. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2015. №2(13). С. 98–103.
41. Новинський В. відмовився визнавати Росію агресором. URL: https://zik.ua/news/2018/01/24/vadym_novynskyy_vidmovyvsya_vyznavaty_rossiyu_agresorom_v_rezolyutsii_parye_1251431.
42. Нойхауз Н. Ценности христианской демократии / пер. с нем. Москва: Республика, 2005. 192 с.
43. Ожеван М. Інформаційні війни: курс онлайн лекцій. URL: http://courses.prometheus.org.ua/courses/KNU/102/2015_T2/about.

44. Петрик В. та ін. Сугестивні технології маніпулятивного впливу: навч. посіб. / за заг. ред. ректора Нац. акад. Служби безпеки України д-ра юрид. наук, доц. Є. Д. Скулиша; Нац. акад. Служби безпеки України. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2010. 247 с.
45. Платон. Законы. Москва : Мысль. 1999. 832 с.
46. Плэтт В. Информационная работа стратегической разведки. Основные принципы / пер. с английского Е. Б. Пескова; под ред. А. Ф. Федорова. Москва : Изд-во иностранной лит. 1958. 339 с.
47. Політичні корупційні пастки. URL: https://www.cambridge.org/core/services/aopcambridgecore/content/view/DE24AF14E0DD314FD040DA3BBCDFB048/S2049847016000455a.pdf/political_corruption_traps.pdf.
48. Положення про Воєнний кабінет Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України №139 від 12.03.2015 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 лютого 2015 року «Про додаткові заходи щодо зміцнення національної безпеки України». URL: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/389.html>.
49. Померанцев П., Вайс М. Угроза нереальности: информация, культура и деньги как оружие Кремля. Москва : Институт современной России, 2015. 48 с.
50. Попов И. Войны современной эпохи: возможно ли постконфликтное урегулирование? URL: <http://geopolitikym.org/gibridnaya-vojna-problemy-i-perspektiv>.
51. Попова Т. Про законопроект №6688. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricsociety/2488235-zakonoproekt-6688-zagroza-informacijnij-bezpeci-ci-ii-poratusnok.html>.
52. Порошенко: російська агресія перетворюється у Світову гібридну війну. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/poroshenko-rosijska-ahresija-peretvorjujetsja-upovnomasshtabnu-svitovu-hibridnu-vijnu-2452506.html>.

53. Потятиник Б. В. Онлайнова журналістика. URL: internetjournalism.blogspot.com/2008_01_01_archive.html.
54. Почепцов Г. Г. Інформаційна політика : навч. посіб. / Г. Г. Почепцов, С. Чукут. К. : Знання, 2008. 663с.
55. Почепцов Г. Г. Сучасні інформаційні війни. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 497 с.
56. Почепцов Г. Информационно-политические технологии: монография. Москва : Центр, 2003. 381 с.
57. Почепцов Г. Информационные войны: монография / отв. ред. С. Л. Удовик. Москва : Рефл-бук; Київ: Ваклер, 2000. 576 с.
58. Прокофьев Д. М. Інформаційна війна та інформаційна злочинність. URL: <http://www.crime-research.iatp.org.ua/library/Prokop.htm>.
59. Раскладкина М. К. Сетевая пресса как объект коммуникативных исследований. Теория коммуникации & прикладная коммуникация. Вестник Российской коммуникативной ассоциации. Ростов на Дону : ИУБиП, 2002. Вып. 1. с. 128–133. URL: http://www.russcomm.ru/rca_biblio/r/raskladkina01.shtml.
60. Расторгуев В. «Страшная» пропаганда и «честная» журналистика. URL: http://ruskline.ru/news_rl/2016/06/13/strashnaya_propaganda_i_chestnaya_zhurnalistik.
61. Расторгуев, С. П. Философия информационной войны. Москва : Вузовская книга, 2001. 468 с.
62. Рейтинг популярності сайтів за версією порталу LiveInternet.Ru [Електронний ресурс]. URL: <https://www.liveinternet.ru>.
63. Реснянская Л. Л. Десять интервью о политической журналистике. Москва, 2001. 102 с.
64. Самуляк О. В. Проблеми ідентифікації інтернет-ЗМК. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2012. Т. 47. с.82–84.

65. Семен Н. Ф. Етично-професійний аспект діяльності журналіста в умовах інформаційної агресії. *Теле- та радіожурналістика*. 2016. Вип. 15. с.58–62.
66. Семен Н. Ф. Особливості поведінки в умовах інформаційної війни. *Збірник тез виступів учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті», 22 – 23 жовтня 2015 р. Рівне, 2015. с.157–159.*
67. Семен Н. Ф. Поняття «інформаційна війна» в контексті соціальних комунікацій. *Держава та регіони: серія: соціальні комунікації*. 2016. № 1. с. 22–25.
68. Соснін О. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України: монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М Корецького НАН України, 2003. 572 с.
69. Спенсер Г. Опыты научные, политические и философские. Минск : Современный литератор, 1999. 1408 с.
70. Співак В. Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення в умовах глобальних трансформацій. *Держава і право. Юрид. і політ. науки*. 2013. Вип. 59. С. 468–476.
71. Стівенс М. Виробництво новин: телебачення, радіо, Інтернет. Київ : НУКМА, 2008. 323 с.
72. Стівенс–Давидовіц, С. Всі брешуть, але інтернет знає твої думки / пер. А. Чупа. Харків : K.Fund, 2018. 304 с.
73. Стівенсон Н. Сімміс / пер. з англ. О. Українець. Тернопіль : Богдан, 2018. 688 с.
74. Стойко О. Вплив європейської інтеграції на сепаратистські рухи в країнах Європи. *Держава і право. Юрид. і політ. науки*. 2014. Вип. 65. С. 370–376.

75. Тарасюк В. Медіаграмотність як складова політичної освіти. *Держава і право. Сер. Політичні науки*. 2018. Вип. 80. С. 142–151.
76. Тарасюк В. Політичне виховання: новий погляд на стару проблему. *Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації*. Дніпро : Роял Принт, 2016. С. 76–78.
77. Тарасюк В. Щодо державної політики регулювання інформаційних технологій в умовах війни з Росією. *Держава і право. Сер. Політичні науки*. 2017. Вип. 75. С. 126–145.
78. Фуллер Дж. Вторая мировая война 1939-1945 гг. Стратегический и тактический обзор / Перевод с английского В. А. Герасимова и Н. Н. Яковлева. М. : Иностранная литература, 1956. 550с.
79. Хорошко В. О. Інформаційна війна. ЗМІ як інструмент інформаційного впливу на суспільство. Частина 1. / В. О. Хорошко, Ю. Є. Хохлачова //Інформаційна безпека. 2016. № 22 (3). С. 283–288.
80. Черепанов М. С. Проблемы теории публицистики. Москва: Мысль, 1973. 270 с.
81. Черных А. Мир современных медиа. Москва: Территория будущего, 2007. 312 с.
82. Шафранський Р. Теория информационного оружия / пер. В. Казенного. Москва : Нора, 2000. 176 с.
83. Шварценберг Р.-Ж. Политическая социология. В 3 ч. / пер. с фр. Москва, 1992. 157 с.
84. Швець М. Україна на шляху до інформаційного суспільства. *Правова інформатика*. 2003. Вип. 1. С. 90–99.
85. Brown J. A.C. Techniques of persuasion: from propaganda to brainwashing. Harmondsworth, 1963. P.82
86. Jowett J.C., O'Donnell V. Propaganda and persuasion. Newbury Park etc., 1992. P.4.

87. Peter Pomerantsev Can Ukraine Win Its Information War With Russia? URL: <http://www.theatlantic.com/international/archive/2014/06/can-ukraine-win-its-informationwar-with-russia/372564/>.
88. Schwartz W. An introduction to information warfare. *War in the information age: new challenges for U.S. security policy*. Washington etc., 1997.

ДОДАТКИ

Додаток А

Назви статей

- 1) «СБУ позбавлять нагляду за економічними злочинами – нардеп»;
- 2) «Як президент за допомогою АМКУ може впливати на норовливих мерів»
- 3) «ДБР затримало одного з керівників ДФС: вимагав \$200 тисяч»;
- 4) «Фейкову «міськраду» намагались створити у Запоріжжі – СБУ»;
- 5) «СБУ повідомила, в якій справі приходила з обшуками до БРСМ-Нафти»
- 6) «Схеми» показали елітне родинне майно глави внутрішньої безпеки СБУ»
- 7) «Піймали командира бойовиків «ЛНР»: влаштувався у Києві на роботу»
- 8) «Печерський суд витребував у СБУ і НАБУ звіти аудиту Приватбанку»
- 9) «СБУ затримала бойовика, який з 2015 року воював за «ЛНР»
- 10) «СБУ викрила «перевертнів», які займалися «прослушкою» і продажем зброї»
- 11) «СБУ затримала «тітушок», підконтрольних Медведчуку – джерела»
- 12) «СБУ повідомляє про розкриття «схеми» за участю топ менеджменту аеропорту «Бориспіль»
- 13) «Президент змінив глав СБУ в АР Крим, Сумській та Волинській областях»
- 14) «Комітет рекомендує Раді проголосувати за реформу СБУ»
- 15) «У Кривому Розі СБУ викрила торговців зброєю з сепаратистської організації»
- 16) «У СБУ заявили, що не відкривали справу проти «Нафтогазу» після аудиту»
- 17) «СБУ прийшла з обшуками в компанію БРСМ-Нафта»
- 18) «Зеленський призначив Горобця з СБУ держуповноваженим АМКУ»
- 19) «СБУ викрила «ділків», які підробляли фальшиві паспорти громадян ЄС»
- 20) «Незаконне угруповання намагалося захопити владу в Прилуках – СБУ»
- 21) «Новини 8 жовтня: СБУ зайнялась аудитом «Нафтогазу», МВФ про НБУ, сальдо торгівлі»
- 22) «Підозрюваний у держзраді генерал-майор СБУ постане перед судом»
- 23) «СБУ викрила у Києві банду псевдоброкерів»
- 24) «ДБР про справу «білоруських вагнерівців»: Ніхто з СБУ свідчень не дає»
- 25) «Проблема – не Фокін. Проблема – у проросійській політиці Зеленського»
- 26) «Невдала операція щодо «вагнерівців» проводилася зі спецслужбами США – Бутусов»
- 27) «Справа «вагнерівців»: ексначальник ГУР каже про домисли, журналіст наполягає на держзраді»
- 28) «Єрмак відреагував на злив про «спецоперацію» з затримання «вагнерівців» в Україні»
- 29) «Керівник ГУР: СБУ не причетна до «вагнерівців», а версію про спецоперацію розкручують політики і РФ»
- 30) «Новий керівник ГУР відмовився коментувати замах на нього»
- 31) «Зеленський офіційно представив нового керівника ГУР»
- 32) «Розвідник, якого хотіли підірвати російські спецслужби, став начальником ГУР»
- 33) «У ГУР кажуть, що Росія завершує формування сил, які можуть піти на Україну»
- 34) «Турчинов: ФСБ і Генштаб РФ мають бути визнані терористичними організаціями»
- 35) «Квартири та елітні авто: очільника СБУ Миколаївщини спіймали на брехні у декларації»
- 36) «В Україні планували створити філію неонацистів для вербування людей – СБУ»
- 37) «Завербований в РФ українець повернувся на батьківщину і пішов до СБУ»
- 38) «Частину «тролеферми» проросійських провокаторів заблокували на Дніпропетровщині»
- 39) «Посадовець мерії намагався підкупити членів виборчкому на Одещині – СБУ»
- 40) «Безпеку дає лише сила, або Чи відбудеться реформа СБУ?»
- 41) «Як слід реформувати СБУ»
- 42) «АРМА цікавиться майном Лероса»
- 43) «Депутат торгував землею Міноборони: СБУ проводить 20 обшуків»
- 44) ««Таємних угод з Росією бути не може»: Єрмак про слова Богдана»
- 45) «У Раді з'явилася постанова про ТСК, яка розслідуватиме спецоперацію по «вагнерівцям»»
- 46) «Мобільний додаток «ВКонтакте» збирає дані українських користувачів – РНБО»
- 47) «В Україні розслідують 3 справи щодо спецоперації з «вагнерівцями»»
- 48) «ДБР: Богдан розповів, що про злив спецоперації з «вагнерівцями» прочитав у ЗМІ»

- 49) «Петиція за створення ТСК щодо операції проти «вагнерівців» набрала голоси»
- 50) «Венедиктова про операцію щодо «вагнерівців»: Відкрито не одне провадження»
- 51) «СБУ розслідує розголошення даних у справі «вагнерівців» – Гончаренко»
- 52) «Турецькі спецслужби затримали в Україні члена Робітничої партії Курдистану і вивезли його»
- 53) «СБУ та боротьба з корупцією: яким є досвід спецслужб інших країн»
- 54) «ДБР викликає Богдана для перевірки його слів Гордону»
- 55) «У Міграційній службі легалізували бойовиків ОРДО – СБУ»
- 56) «Богдан прокоментував «обіцянки Єрмака» РФ і спецоперацію щодо «вагнерівців»»
- 57) «У Києві затримали одного з ватажків ІДІЛ – СБУ»
- 58) «Лукашенко каже, що змінив главу КДБ через «вагнерівців» і не віддав би їх Києву»
- 59) «Соколова оприлюднила ще одну порцію записів про «вербування вагнерівців»»
- 60) «Лерос: Зеленський дав вказівку посадити мене за місяць»
- 61) «Нардепа Лероса, який обізвав Зеленського, викликали до ДБР»
- 62) «СБУ заблокувала корупційну схему на митниці: вилучену валюту ще рахують»
- 63) «Бутусов заявив, що його викликають на допит щодо «вагнерівців». В ОГП спростовують»
- 64) «Чи можливий мир на Донбасі до кінця цього року?»
- 65) «Лерос обізвав Зеленського брехуном і «клоуном з 95 Кварталу»»
- 66) «Лавров: Ситуацію в Білорусі дестабілізують 200 екстремістів з України»
- 67) «Головні новини вівторка і ночі: виключений Лерос, невідсторонений Вовк»
- 68) «Новини 1 вересня: вигнаний Лерос, невідсторонений Вовк»
- 69) «Держдеп прокоментував заяву Путіна про затримання найманців «Вагнера» у Білорусі»
- 70) «Коронавірус у Криму й ОРДЛО: у МОЗ розповіли про співпрацю зі спецслужбами»
- 71) «Реформа СБУ як індикатор для Зеленського на відстоювання національних інтересів»
- 72) «Прокуратура завела справу на «ЛНР» за приховування фактів захворювання на Covid-19»
- 73) «Агента ФСБ за вбивство українського військового засудили до 12 років»
- 74) «СБУ зловила інтернет-агітаторів, які за російські гроші поширювали фейки про COVID-19»
- 75) «СБУ зловила екзаступника командувача ВМС ЗСУ на контактах з ФСБ»
- 76) «Рейдерам, що присвоїли офіс на Банковій за 5 мільйонів, оголосили про підозру»
- 77) «СБУ вилучила в Києві підроблені експрес-тести на коронавірус»
- 78) «ЗМІ опублікували декларацію «слуг», які хочуть створити свою «платформу»
- 79) «У Києві організували канал постачання готівки бойовикам. СБУ розкрила схему»
- 80) «Після виборів націоналісти утворять єдину структуру – Білецький»
- 81) «СБУ: «Агітатори» з Луганська поширювали фейки й провокували протести»
- 82) «СБУ каже, що накрила в Одесі партію розчиненого у фарбі кокаїну»
- 83) «Диверсант ФСБ заклад вибухівку на об'єкті «Харківводоканалу» – СБУ»
- 84) ««Я сказав Смешку: «Якщо ви не підете, піду я...» – Дмитро Гордон»
- 85) «СБУ затримала агента ФСБ, який вербував «спеців» і готував убивства»
- 86) «Людина Зеленського в СБУ: Більше ніяких кришувальників і смотрящих»
- 87) «У ЄС заявили про необхідність обмежити функції СБУ»
- 88) «Фінансування терористів: СБУ оголосила підозру депутату і ще двом особам»
- 89) «ЦВК визнала обраним останнього кандидата в нардепи»
- 90) «Втеча наркобарона від СБУ: у спецслужбі відсторонили винних»
- 91) «Жінки вербують офіцерів ЗСУ для ФСБ в соцмережах – Служба безпеки»
- 92) «Суд відмовився випустити з в'язниці «вбивцю» Бабченка»
- 93) «Встановили результати виборів в останньому мажоритарному окрузі»
- 94) «В окрузі на Чернігівщині не встигли вчасно підрахувати голоси – ЦВК»
- 95) «Держзрада Без'язикова: жінка розповіла про «спецоперацію за участі Порошенка»»
- 96) «Екс-співробітник МВС шпигував в Україні на користь Росії – СБУ»
- 97) «Майбутній нардеп пояснив згадку про себе в «розмові Глазьева» про окупацію Криму»
- 98) «СБУ ліквідувала підпільний автобусний маршрут між ОРЛО, Росією та Одесою»
- 99) «Майбутній нардеп фігурував у «розмовах Глазьева» про захоплення Криму Росією»
- 100) ««Кілеру» Бабченка вручили підозру через сутичку з журналістом»

Питання онлайн- анкети

Як Ви відноситеь до спецслужб України?

* Обов'язательно

Як часто ви чуєте про спецслужби? *

- Часто
- Не часто
- Взагалі не знаю, що це

Звідки ви берете інформацію про спецслужби?

- ЗМІ
- Інтернет
- Соціальні мережі

Спецслужби України - це позитивне явище чи негативне?

- Позитивне
- Негативне

Як особисто Ви відноситеся до спецслужб України?

- Позитивно
- Негативно
- Байдуже

Яку інформацію про спецслужби ви зазвичай чуєте?

- Позитивну (когось впіймали, щось знайшли тощо)
- Негативну (спеслужби України НЕ...)

Скільки Вам років?

- 15-20
- 21-40
- 41-60
- 61+